

บทที่ 4
ผลการศึกษาวิจัย

ส่วนที่ 1 ชุมชนข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และการวิเคราะห์ชุมชน

1.1 ประวัติของหมู่บ้านวังหัวเรือ

ชุมชนวังหัวเรือ หมู่ที่ 2 ตำบลวังตะเคียน อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท เป็นชุมชนมีประวัติมายาวนาน จากคำเล่าขานของคนเฒ่าคนแก่ผ่านบทกลอนที่ว่า...

ท่านผู้เฒ่าเล่าว่า	มาอยู่ใหม่
คืนหนึ่งไ้รำมองเห็น	เด่นกระจ่าง
ตรงกับคืนวันเพ็ญ	มีเดือนราง
หัวเรือโผล่กลาง	ในลำคลอง
ตั้งแต่วันนั้น	เป็นต้นมา
จึงเรียกว่า "วังหัวเรือ"	ไม่มีสอง
ถึงฤดูน้ำหลาก	น้ำเจ็นอง
คนทั้งผองเรียกบ้าน	"วังหัวเรือ"

บทกลอนอธิบายประวัติความเป็นมาของชุมชนเอาไว้สอนคนรุ่นลูกรุ่นหลาน ซึ่งทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในอดีตที่ใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทางมาก่อน และกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำ ที่ชาวบ้านใช้ในการอุปโภคบริโภคตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จึงเรียกชุมชนนี้ว่า บ้านวังหัวเรือ

ประมาณปีพุทธศักราช 2459 นายใบ ทองมี อาศัยอยู่ที่ "บ้านกระทง" เขตอำเภอวัดสิงห์ ได้พา นายวง ทองมี (บุตรชาย) มาล่าสัตว์ในแถบนี้อยู่เสมอทำให้นายวง ทองมี รู้จักทำเลบริเวณนี้เป็นอย่างดีและได้อพยพครอบครัวมาตั้งรกรากเป็นกลุ่มแรกซึ่งต่อมานายวง ได้ชักชวนญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในเขต "บ้านใหม่ขุนแก้ว" เขตจังหวัดอุทัยธานี ให้มาอยู่ด้วยกันจนเป็นหมู่บ้านใหญ่ขึ้น ทางราชการจึงแต่งตั้งนายกาบ ดิษดำ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านวังหัวเรือ ซึ่งเป็นหมู่ที่ 5 ของตำบลหนองมะโมง อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท

1.2 **สภาพภูมิประเทศ และอาณาเขต** สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย และเป็นที่ดินซึ่งมีระดับความสูงกว่าในเขตอำเภอเมืองและอำเภอวัดสิงห์ เนื้อที่ของหมู่บ้านเกือบทั้งหมดเป็นแปลงนาข้าว และมีบ้านเรือนตั้งกระจายตัวตามแปลงนาของแต่ละครัวเรือน โดยทิศเหนือ ติดกับ หมู่ 1 ตำบลหนองมะโมงทิศใต้ ติดกับ หมู่ 3 ตำบลวังตะเคียน ทิศตะวันออก ติดกับ หมู่ 10 ตำบลวังตะเคียน ทิศตะวันตก ติดกับ หมู่ 7 ตำบลวังตะเคียน

1.3 **สภาพทางเศรษฐกิจ** บ้านวังหัวเรือมีเนื้อที่ 4,057 ไร่ ประชากรมีรายได้เฉลี่ย 30,185 บาท/คน/ปี คริวเรือนมีการออมร้อยละ 87.10 ของคริวเรือนทั้งหมด

ลักษณะของการประกอบอาชีพกับพื้นที่ทางการเกษตรของชุมชน ชาวบ้านวังหัวเรือร้อยละ 90 ของเกษตรกรทั้งหมดประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ทำนา) รองลงมาทำสวนผลไม้ร้อยละ 10 เกษตรกรทั้งหมด

ซึ่งการถือครองที่ดินของเกษตรกรบ้านวังหัวเรือ เกษตรกรสวนใหญ่ร้อยละ 80 ทำนาในพื้นที่ทางการเกษตรของตนเอง ร้อยละ 10 ของเกษตรกรทั้งหมด เข้าพื้นที่ทางการเกษตรจากคนในหมู่บ้านบ้าง ร้อยละ 5 ของเกษตรกรทั้งหมดเข้าพื้นที่ทางการเกษตรจากคนนอกหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง และร้อยละ 5 ของเกษตรกรทั้งหมดเข้าพื้นที่ทางการเกษตรจากญาติของตนเอง ตามลำดับ

แต่ละคริวเรือนในหมู่บ้านวังหัวเรือมีแรงงานทำงานในภาคเกษตรประมาณ 2-3 คน ใช้วิธีการทำนาหวานกันทุกคริวเรือนมากกว่า 10 ปีแล้ว ขณะที่เกษตรกรเกือบทั้งหมดเกี่ยวข้าวด้วยการจ้างรถเกี่ยวข้าว ในปีใดที่มีปริมาณน้ำเพียงพอในหน้าแล้งก็จะมีการทำนาปี และนาปรัง ในปี 2553 มีการทำนาปีเพียงอย่างเดียว สำหรับข้าวที่ปลูกเพื่อขายจะปลูกข้าวพันธุ์ชัยนาทซึ่งเป็นข้าวนาปรัง ส่วนพันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 มักปลูกเป็นข้าวนาปีเพื่อการบริโภค ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่สำหรับข้าวนาปรัง (ข้าวพันธุ์ชัยนาท) อยู่ที่ 600-1,100 กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับปัญหาเรื่องเพลี้ยกระโดด และปริมาณน้ำฝนเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านมีการปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคในคริวเรือน

ทั้งนี้ ผลผลิตข้าวนาปรังที่เกษตรกรปลูกไว้เพื่อจำหน่ายนั้น จะถูกส่งไปจำหน่ายแก่โรงสีในตัวอำเภอ โดยอาศัยรถเกี่ยวข้าวที่เกษตรกรจ้างมาเกี่ยวข้าวในแปลงน่านำข้าวส่งไปยังโรงสี

ชาวบ้านที่นี่มีการพัฒนาเศรษฐกิจในคริวเรือนของตนเองซึ่งสามารถสร้างความมั่นคงในชีวิตผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- การเลี้ยงสัตว์ เนื่องจากพื้นที่ทำการเกษตรได้เพียงปีละ 1 ครั้ง จึงได้มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้หาอาชีพเสริมทำต่างๆ เช่น การเลี้ยงโค กระบือ ไก่ แพะ เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวต่อไป

- การปลูกหญ้าแพงโกล่า เป็นหญ้าที่มีโปรตีนสูงเหมาะสำหรับใช้เลี้ยงสัตว์ และเป็นหญ้าเศรษฐกิจที่นิยมในกลุ่มของผู้เลี้ยงสัตว์ นอกจากจะปลูกไว้เพื่อเลี้ยงสัตว์ของตนเองแล้ว ยังสามารถที่จะจำหน่ายให้กับบุคคลอื่น ซึ่งสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี

- การปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกหญ้าแฝกบริเวณคันร่องน้ำต่างๆ และในพื้นที่รกร้างว่างเปล่านอกจากจะเป็นการป้องกันการพังทลายของหน้าดิน การฟื้นฟูคุณภาพดิน ยังสามารถขายแฝก เป็นการสร้างรายได้อีกทางหนึ่งนอกเหนือจากประโยชน์ที่ได้รับแล้ว

- การปลูกพืชผักสวนครัว และเลี้ยงปลา ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงปลา เพื่อการบริโภคในครัวเรือน และสร้างจิตสำนึกตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และยังสามารถจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว อีกทั้งยังช่วย ลดรายจ่ายให้กับครอบครัวได้อีกทางหนึ่งด้วย

- การปลูกพืชเศรษฐกิจ จากเหตุผลที่มีการทำการเกษตรได้เพียงปีละ 1 ครั้ง ได้มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ใช้น้ำน้อย ดูแลง่าย และเป็นที่ต้องการของตลาด เช่น ถั่วเขียว ปอเทือง นอกจากนี้จะเป็นการปรับปรุงคุณภาพของดินแล้ว ยังให้ผลตอบแทนที่ดี สามารถสร้างรายได้ที่งดงามอีกด้วย

- การทำอาชีพเสริมต่างๆ ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง บางครั้งไม่สามารถที่จะทำตามทีกล่าวมาได้ จึงได้มีการส่งเสริมหารายได้ทางอื่น เช่น รวมกลุ่มรับงานจากโรงงานมาทำที่บ้าน เช่น การทำไฟแช็ค การทำดอกไม้ประดิษฐ์ การจ้างแรงงานต่างๆภายในชุมชน สามารถที่จะทำให้ชาวบ้านเหล่านั้นมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้

1.4 ประชากร และสภาพทางสังคม จำนวนประชากรมีทั้งสิ้น 250 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 603 คน เป็นชาย 312 คน หญิง 291 คน โดยชาวบ้านทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ

สภาพบ้านเรือนมีความมั่นคงถาวร ประชาชนมีไฟฟ้าใช้ครบทุกครัวเรือน การขนส่งใช้ได้ตลอดปี ประชาชนส่วนใหญ่สุขภาพแข็งแรง คนอายุ 35 ปีขึ้นไปได้รับการตรวจสุขภาพ ประจำปี ร้อยละ 100 เด็กและเยาวชน ได้รับการศึกษาภาคบังคับทุกคน ประชาชนที่มีอายุ 15-60 ปี อ่านออกเขียนได้เป็นส่วนใหญ่ ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ติดสุรา ผู้สูงอายุและพิการได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างดี คนส่วนใหญ่มีการแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ต่อชุมชน

1.5 ศักยภาพของชุมชนจากการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ซึ่งมีดังนี้

1.5.1 ธนาคารหมู่บ้าน

ก่อตั้งเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2548 โดยการรวมกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านให้เป็นหนึ่งเดียว ภายใต้ระเบียบข้อบังคับเดียวกัน เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในหมู่บ้านรู้จักการออม และการจัดการด้านการเงินอย่างถูกวิธี จำนวนสมาชิก 322 ราย มีทุนดำเนินการ ประมาณ 1,702,232 บาท มีการดำเนินการ ดังนี้

- มีการออมของสมาชิก ทุกวันที่ 5 ของทุกเดือน
- ให้สมาชิกลงทุน ปีละ 1 ครั้ง
- เปิดให้สมาชิกฝากพิเศษ
- ให้สมาชิกกู้เพื่อการประกอบอาชีพ
- ลงทุนจัดซื้อโค กระบือ ให้สมาชิกเลี้ยง
- จัดสรรเงินตอบแทน 3 เท่าของเงินฝากพิเศษให้แก่ครอบครัวสมาชิกที่เสียชีวิต
- จัดสรรดอกเบี้ยคืนสมาชิก ร้อยละ 60 ของกำไรสุทธิ

- จัดสรรทุนสวัสดิการให้แก่สมาชิก
- จัดสรรทุนให้แก่ชมรมผู้สูงอายุ
- จัดสรรทุนให้สาธารณกุศลตามความเหมาะสม

1.5.2 กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ (อัดเม็ด)

ก่อตั้งเมื่อปี 2547 มีสมาชิกประมาณ 40 คน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรมีการลดต้นทุนในการปลูกข้าว และมีความปลอดภัยในการบริโภคพืชผักที่ปลอดภัยจากสารเคมีที่เป็นอันตรายต่างๆ อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มรายได้และผลผลิตของเกษตรกร ด้วยการรวมกลุ่มกันผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพชนิดเม็ด ซึ่งเกษตรกรในหมู่บ้านได้นำไปทดลองใช้และประสบผลสำเร็จ ส่งผลทำให้ชาวบ้านยอมรับและนิยมใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ โดยที่กลุ่มดังกล่าวได้สร้างรากฐานให้หมู่บ้านมีสินค้าส่งจำหน่ายแก่ชุมชนต่าง ๆ โดยโรงผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพอัดเม็ดตั้งอยู่ติดกับโรงสีข้าวชุมชนซึ่งอยู่ข้างบ้านของผู้ใหญ่บ้านเสาวนีย์ เอี่ยมละออ (ผู้ใหญ่บ้านคนเก่า) ทั้งนี้ กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพบ้านวังหัวเรือมีการดำเนินการ ดังนี้

- เปิดให้สมาชิกลงทุนโดยใช้แรงงานมาช่วยกันผลิตปุ๋ย
- จัดหาวัตถุดิบต่าง ๆ ในหมู่บ้านและที่อื่น ๆ สำหรับการผลิต เช่น มูลสัตว์
- ให้สมาชิกและกรรมการเป็นผู้ผลิต จำหน่าย และจัดหาตลาดในการจำหน่าย
- บันผลกำไรคืนสมาชิก
- เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้
- จัดสรรทุนให้กับสาธารณกุศลตามความเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการประสบปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงตั้งแต่เริ่มต้นดำเนินงานและกลุ่มฯ เกิดการขาดทุนอยู่หลายปีติดต่อกัน ทำให้ไม่สามารถปันผลกำไรแก่สมาชิกของกลุ่มฯ ได้ส่งผลให้ในปี พ.ศ.2550 สมาชิกทั้งหมดไม่เข้าร่วมกลุ่มอีกต่อไป มีเพียงนายวิชัย โตเงิน ซึ่งเป็นชาวบ้านคนสำคัญที่ริเริ่มการก่อตั้งกลุ่มฯ คนเดียวเท่านั้นที่ยังตัดสินใจทำต่อ และได้ย้ายโรงผลิตปุ๋ยฯ และเครื่องจักรเครื่องมือต่าง ๆ มาสถานที่แห่งใหม่ใกล้บ้านของตนเอง และกลายเป็นเจ้าของโรงผลิตปุ๋ยฯ แต่เพียงผู้เดียว โดยทำการจ้างแรงงานจากทั้งในและนอกหมู่บ้านเป็นรายวันมาผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจำหน่ายแก่ชาวบ้านทั้งในและนอกหมู่บ้านต่อไป

1.5.3 โรงสีข้าวชุมชน

ก่อตั้งเมื่อปี 2546 โดยใช้เงินกระตุ้นเศรษฐกิจของจังหวัดชัยนาท มีสมาชิกถือหุ้น 51 คน มีทุนในการดำเนินงานทั้งสิ้น 33,900 บาท เพื่อให้ชุมชนมีการพึ่งตนเอง บริการสีข้าวให้กับประชาชนทั่วไปในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง โดยไม่คิดมูลค่า และสร้างรายได้ให้ชุมชนในทางอ้อม เช่น การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ สุกร ไก่ โดยการจำหน่ายรำข้าว ปลายข้าว แกลบหลังจากการสีข้าวแล้ว มีการดำเนินการ ดังนี้

- เปิดให้สมาชิกลงหุ้น ปีละ 1 ครั้ง
- บริหารงานในรูปแบบคณะกรรมการ
- สีขาวโดยไม่คิดมูลค่า
- บันผลให้กับสมาชิก

1.5.4. ตลาดนัดโค กระบือ

ก่อตั้งเมื่อปี 2547 เพื่อใช้เป็นตลาดค้าขายโค กระบือในชุมชน ส่งเสริมการเลี้ยงและการดูแลที่ถูกต้องของชุมชน มีการเชื่อมโยงกับตลาดต่างสถานที่ในการแลกเปลี่ยน หรือการซื้อขายของประชาชน เพิ่มทางเลือกในการเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนในชุมชน ซึ่งการมีตลาดอยู่ในชุมชนทำให้ลดต้นทุนในการซื้อ ขายมีการดำเนินการ ดังนี้

- เปิดการซื้อขายในตลาดทุกวันศุกร์
- มีการเชื่อมโยงไปยังกลุ่มการเลี้ยงโค กระบือ และสถาบันการเงินของหมู่บ้าน
- อนุรักษ์การเลี้ยงโค และกระบือ

1.5.5. ธนาคารข้าว

ก่อตั้งเมื่อปี 2525 ในขณะนั้นยังไม่ได้ทำการแยกหมู่บ้าน มีสมาชิก 102 ครัวเรือน เพื่อช่วยเหลือสมาชิกที่มีข้าวบริโภคไม่เพียงพอ การสำรองพันธุ์ข้าวสำหรับการเพาะปลูก โดยใช้ฉางข้าวกลางหมู่บ้านเป็นที่เก็บ มีการดำเนินงาน ดังนี้

- บริหารงานในรูปแบบคณะกรรมการ
- กรรมการกำหนดอัตราการฝากข้าวของสมาชิกในแต่ละปี
- ช่วยเหลือสมาชิกที่ขาดแคลน
- อื่นๆ ตามความเหมาะสม

1.5.6. กองทุนหมู่บ้าน

ได้รับเงินสนับสนุนจากภาครัฐบาล 1,000,000 บาท ในปี 2544 เพื่อนำมาพัฒนาเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ขณะนี้มีสมาชิกทั้งหมด 322 คน โดยมีการดำเนินการ ดังนี้

- ให้สมาชิกกู้ตามที่เสนอโครงการแต่ไม่เกินรายละ 20,000 บาท ภายในระยะเวลา 1 ปี ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ร้อยละ 8 ต่อปี

- การจัดสรรกำไรจากการบริหารกองทุน
 - จัดเป็นกองทุนเพื่อพลังแผ่นดิน 10 %
 - จัดสรรตอบแทนคณะกรรมการ 10 %
 - เพื่อสาธารณประโยชน์ 10 %
 - เพื่อพัฒนาอาชีพ 10 %
 - เป็นเงินสะสมกองทุน 20 %

- เพื่อรักษาอัตราความเสี่ยง 10 %
- อื่นๆ ตามที่คณะกรรมการเห็นชอบ 10 %

1.5.7. กองทุนแม่ของแผ่นดิน

ก่อตั้งเมื่อ 5 กรกฎาคม 2548 ซึ่งถูกคัดเลือกโดยกิ่งอำเภอหนองมะโมง เป็นเพียงหมู่บ้านเดียวของกิ่งอำเภอ เข้ารับเงินพระราชทานของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เป็นเงิน 8,000 บาท ขณะนี้มีสมาชิก จำนวน 82 คน มีเงินกองทุน 53,816 บาท เพื่อเสริมสร้างกระบวนการคิดของชุมชน สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน กิจกรรมตามรอยเบื้องยุคลบาท และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของท้องถิ่น

1.5.8 กลุ่มพลังแผ่นดิน

จัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2545 โดยใช้เงินปันผลของกองทุนหมู่บ้านขณะนี้มีทุน 4,762 บาท มีสมาชิกทุกหลังคาเรือน เพื่อป้องกันประชาชนไม่ให้เกี่ยวข้องกับยาเสพติดต่างๆ โดยเฉพาะยาบ้า จะมีการประชุมชาวบ้าน พูดคุยเกี่ยวกับเรื่องยาเสพติดทุกเดือน เพื่อหาแหล่งข่าวป้องกันไม่ให้ยาเสพติดเข้ามาแพร่ระบาดในหมู่บ้านในรูปแบบต่างๆ มีการจัดเวรยามในบางโอกาสโดยสมาชิกกลุ่มพลังแผ่นดินและประชาชนทั่วไป มีการตั้งเงื่อนไขสำหรับสมาชิกในหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด

นอกจากจะได้รับโทษทางกฎหมายแล้ว ครอบครัวนั้นจะถูกปลดออกจากสมาชิกของกลุ่มองค์กรต่างๆ ในหมู่บ้านทันที และมีการจัดตั้งเงินรางวัลให้กับผู้แจ้งข่าวสารให้กับเจ้าหน้าที่จับกุมตัวผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด โดยทางกองทุนจะให้รางวัลรายละ 2,000 บาท (เฉพาะบุคคลภายในหมู่บ้าน)

1.5.9 ชมรมสร้างสุขภาพ

จัดตั้งขึ้นเพื่อการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสุขภาพ โดยได้รวมกลุ่ม ชมรมต่างๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน ชมรม อสม. กลุ่มสตรี ฯลฯ ทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น ออกกำลังกาย ตรวจสุขภาพเบื้องต้น การรณรงค์ต่างๆ ในหมู่บ้าน พัฒนาคุณภาพชีวิต การควบคุมและป้องกันโรคในชุมชน เป็นต้น

1.6 การเมืองการปกครอง

ภายในหมู่บ้านมีการแบ่งการปกครองออกเป็นคุ้มต่างๆ จำนวน 5 คุ้ม คือ คุ้มดาวเรือง คุ้มชวนชม คุ้มเฟื่องฟ้า คุ้มมะลิซ้อน และคุ้มราชพฤกษ์ โดยให้แต่ละคุ้มมีการดูแลกันเอง และพัฒนาในด้านต่างๆ ด้วยการประชุมปรึกษาหารือภายในคุ้ม แต่ในระดับหมู่บ้านจะมีการประชุมประจำเดือนเพื่อชี้แจงข่าวสารจากทางราชการ และนำเสนอปัญหาต่าง ๆ ของคุ้มในทุกวันที่ 5 ของทุกเดือน ทั้งนี้ในปี พ.ศ.2548 ได้รับรางวัลรองชนะเลิศบ้านชยันนาทน่าอยู่ และได้รับรางวัลผู้ใหญ่บ้านดีเด่นของจังหวัดชยันนาท

1.7 ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชาวบ้านวังหัวเรือให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ดนตรีไทย โดยมีการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ดนตรีไทยเมื่อ ปี พ.ศ.2543 ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ จากกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน ซึ่งมีการสอนดนตรีไทยทั้งในและนอกสถานที่ให้กับผู้สนใจต่างๆ เช่น เด็กและเยาวชน ประชาชนทั่วไป อีกทั้งยังรับการแสดงดนตรีไทยในโอกาสต่างๆ และรับซ่อมเครื่องดนตรีไทยบางชนิด โดยกลุ่มชาวบ้านที่มีความรู้และทักษะด้านดนตรีไทยในหมู่บ้านจะดำเนินการอนุรักษ์ศิลปะของชาติแขนงนี้ไว้ให้คงอยู่ต่อไป

ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ไม่ได้มีแค่เพียงเรื่องดนตรีไทยเท่านั้น แต่ยังมีการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรม ซึ่งศิลปหัตถกรรมเป็นศาสตร์และศิลป์ที่ต้องใช้ความมานะอดทน ความสามารถ ความรู้ต่าง ๆ เข้ามาเป็นส่วนประกอบสำคัญ การอนุรักษ์หัตถกรรมที่วังหัวเรือมีอยู่หลายแขนง เช่น การแกะสลักไม้เป็นรูปต่างๆ การทำกรงนกเขาชวา การผลิตเครื่องดนตรีไทย นอกจากนี้จะเป็นการอนุรักษ์แล้ว ยังสามารถที่จะสร้างรายได้ให้กับบางครอบครัวได้อีกทางด้วย

นอกจากนั้น หมู่บ้านวังหัวเรือยังมีประเพณีสำคัญ ๆ อันได้แก่ ประเพณีลอยกระทง รวมทั้งประเพณีสงกรานต์ หรือวันขึ้นปีใหม่ของไทย โดยจะมีการทำบุญตักบาตร รดน้ำขอพรจากผู้สูงอายุในหมู่บ้าน มีการจัดการแข่งขันกีฬาพื้นบ้านต่างๆ เพื่อสร้างความสามัคคี สร้างความสนุกสนาน และสามารถอนุรักษ์ประเพณีนี้ไว้สืบไป

2. การวิเคราะห์ชุมชน

2.1 สภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านและสถานการณ์การทำเกษตรของชุมชนวังหัวเรือ

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปของชุมชนสามารถวิเคราะห์สภาพของหมู่บ้านและสถานการณ์การทำเกษตรกรรมของชุมชนบ้านวังหัวเรือได้ดังนี้

การที่เกษตรกรทำนาปีละ 2 ครั้งโดยเฉลี่ย และในปีล่าสุด พ.ศ.2553 สามารถปลูกข้าวได้เพียงครั้งเดียว แสดงให้เห็นว่าบ้านวังหัวเรือตั้งอยู่ในเขตที่ต้องพึ่งพาน้ำฝน ซึ่งแตกต่างจากอีกหลายพื้นที่ในภาคกลางที่ในแต่ละปีสามารถปลูกข้าวได้ถึง 3 ครั้งในหนึ่งฤดูการผลิต สิ่งนี้ถือเป็นปัจจัยที่สร้างความไม่แน่นอนทางรายได้ให้กับชาวบ้านที่นี่ ดังนั้น การที่ชาวบ้านหาอาชีพเสริมทำในระหว่างหรือหลังจากช่วงการปลูกข้าว นั้น สะท้อนถึงความขยันหมั่นเพียร และการรู้จักค้นหาโอกาสทางเศรษฐกิจอยู่ไม่น้อยทีเดียว อย่างไรก็ตาม การที่ยังต้องพึ่งพ่อค้าคนกลาง หรือโรงสีในการจำหน่ายข้าว ส่งผลให้มีความไม่แน่นอนเกิดขึ้นอีกประการ ก็คือไม่แน่นอนทางการตลาด หรือราคาจำหน่ายผลผลิต เพราะข้าวที่ขายในแต่ละปีนั้น เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาจำหน่ายเองได้เลย กล่าวคือ หากโรงสีจะรับซื้อที่ราคาเท่าใด หรือรัฐบาลมีนโยบายจำหน่ายหรือประกันข้าวอย่างไร เกษตรกรก็จำต้องยอมจำหน่ายที่ราคานั้น

ด้วยเหตุนี้ แม้ว่าเกษตรกรหวังหัวเรือจะมีการปลูกข้าวนาปี พืชผักสวนครัว และผลไม้บางชนิดเพื่อบริโภคในครัวเรือนซึ่งสามารถลดค่าใช้จ่ายประจำวันได้ก็ตาม แต่รายได้สำคัญที่มาจากการปลูกข้าวจำหน่ายมีความไม่มั่นคง เกษตรกรจึงตกอยู่ในฝ่ายที่เสียเปรียบตลาด และไม่อาจสร้างอำนาจจนเกิดการพึ่งพาตนเองได้ สถานการณ์ดังกล่าวเป็นปัญหาหลักที่ไม่ว่าชาวบ้านจะรู้เท่าทันหรือไม่ก็ตาม แต่หากสามารถพัฒนาความร่วมมือระหว่างเกษตรกรในชุมชนจนแก้ไขปัญหาลักษณะนี้ได้จะเป็นประเด็นที่สร้างความแตกต่างได้จากสิ่งที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ในขณะนี้

กว่า 10 ปีที่ผ่านมา เกษตรกรได้ใช้วิธีการทำนาหว่านเป็นหลัก โดยนำเทคโนโลยีการเกษตรเข้ามาช่วยในการทำงาน เช่น รถเกี่ยวข้าว เครื่องดำนา ฯลฯ แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรในชุมชนนี้มีการพัฒนาโดยปรับตัวตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากโลกภายนอก ทั้งนี้ ยังมีการปรับตัวเพื่อปรับปรุงแนวทางการทำนา และการดำรงชีวิตผ่านกลุ่มกิจกรรมทางการเกษตรที่ก่อตั้งขึ้น โดยกลุ่มที่มีความสำคัญอันสร้างผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนแห่งนี้ อย่างชัดเจน ได้แก่

1. กลุ่มธนาคารข้าว เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรในการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยการสำรองพันธุ์ข้าวสำหรับการเพาะปลูก ซึ่งใช้ฉางข้าวกลางหมู่บ้านเป็นที่เก็บ และเป็นการสงเคราะห์เกษตรกรให้ได้กู้ยืมข้าวไปใช้บริโภคและทำพันธุ์ในฤดูทำนา

2. กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ เป็นการเพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรได้การลดต้นทุนการผลิต ด้วยการรวมกลุ่มกันผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพชนิดเม็ด ซึ่งผลิตและจัดตลาดในการจำหน่ายใช้กันเองในชุมชนและสามารถที่จะจำหน่ายไปยังชุมชนต่างๆได้ เป็นการเพิ่มรายได้และผลผลิตของเกษตรกร และเป็นรากฐานที่นำไปสู่หมู่บ้านผลิตข้าวปลอดภัยในช่วงการดำเนินโครงการวิจัยฯ

3. กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน จัดตั้งขึ้นเพื่อให้ชุมชนมีการพึ่งตนเอง บริการสีข้าวให้กับประชาชนทั่วไปในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงโดยไม่คิดมูลค่าเป็นตัวเงิน และเป็นการสร้างรายได้ให้ชุมชนในทางอ้อม เช่น การเลี้ยงสัตว์ที่นำแกลบรำจากการสีข้าวมาเป็นอาหารสัตว์ แม้กระทั่งการนึ่งข้าวปลายข้าว และแกลบมาจำหน่ายเป็นรายได้ให้แก่กลุ่มฯ ทั้งนี้ ผลพลอยได้จากการสีข้าวดังกล่าวยังเป็นวัตถุดิบสำคัญในการทำปุ๋ยหมักจุลินทรีย์ชีวภาพ หากชาวบ้านต้องการพัฒนาตนเองไปสู่การทำเกษตรอินทรีย์ หรือเกษตรปลอดภัยในอนาคตข้างหน้า

2.2 สภาพปัญหาการทำเกษตรกรรมชุมชนวังหัวเรือ

- ปัญหาเกี่ยวกับภัยทางธรรมชาติ เกษตรกรที่ต้องอาศัยน้ำฝนตามฤดูในการทำงาน ปัญหาเรื่องฝนแล้งจึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญ เพราะระบบน้ำจากชลประทานไม่สามารถกระจายให้ถึงเกษตรกรได้อย่างทั่วถึง เนื่องด้วยสภาพพื้นที่ของชุมชนเป็นพื้นที่ดินร่วนปนทรายไม่สามารถเก็บน้ำในฤดูฝนได้ดี และพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่บนพื้นที่สูงกว่าระบบน้ำชลประทานเล็กน้อย ทำให้การจัดการน้ำจากระบบชลประทานไม่เพียงพอ นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเกี่ยวกับศัตรูพืช และวัชพืชจากธรรมชาติ ทำให้เกษตรกรต้องใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช ซึ่งก็เป็นการเพิ่มต้นทุนในการผลิต

- ปัญหาเกี่ยวกับทัศนคติด้านระบบการทำนาเพื่อค้าขายข้าว ต้องยอมรับว่ารายได้หลักของเกษตรกรชาวนา คือ กำไรจากการค้าขายข้าว ดังนั้น เกษตรกรจึงต้องเน้นการปลูกข้าวเพื่อให้ได้ผลผลิตมากเป็นหลัก โดยไม่คำนึงถึงเรื่องต้นทุนในการผลิต คุณภาพของดินในระยะยาว ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพของตนเอง ฉะนั้น จากทัศนคติการทำเกษตรที่พึ่งระบบการตลาด จึงทำให้เกษตรกรยังต้องใช้สารเคมี ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพใช้กันเองในชุมชนเพื่อลดต้นทุนในการผลิตก็ตาม

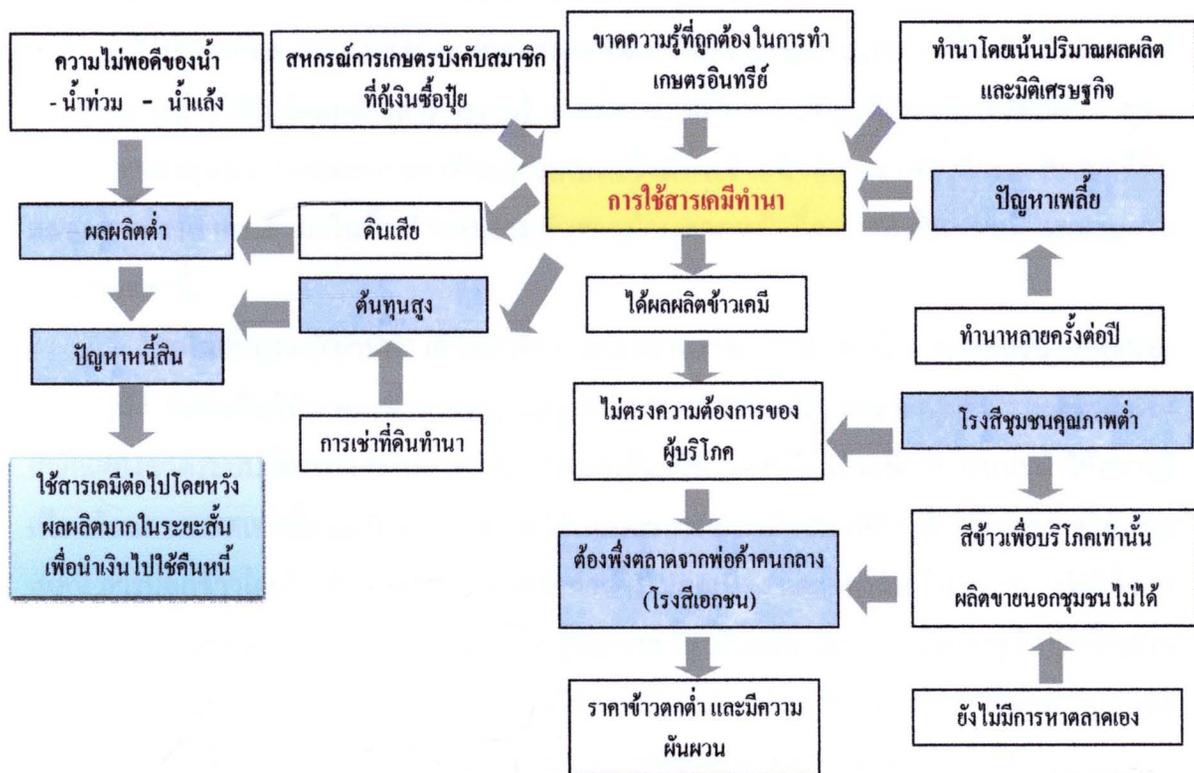
- ปัญหาการขาดโอกาสเรียนรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์ที่ถูกต้อง ปัจจุบันนี้เป็นภารกิจที่สำคัญเร่งด่วนของผู้นำชุมชน นักวิจัย และชาวบ้านทุกคนที่จะต้องเร่งพัฒนาให้ชาวบ้านได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และความรู้ที่เหมาะสมต่อการทำนาตามภูมิประเทศของชุมชน ทั้งนี้ แม้ปัจจุบันเกษตรกรจำนวนมากจะเริ่ม หรือ/และสนใจที่จะลด ละ เลิกใช้สารเคมี โดยเฉพาะอย่างยิ่งปุ๋ยเคมี แต่ก็ยังคงต้องพึ่งพาปุ๋ยชีวภาพจากภายนอกชุมชน ซึ่งไม่มีชาวบ้านคนใดทราบว่าเป็นปุ๋ยชีวภาพแท้จริงหรือไม่อย่างไร และมีผลผสมจากวัตถุดิบที่เป็นสารเคมีหรือไม่ นอกจากนั้น แม้จะมีโรงผลิตปุ๋ยชีวภาพตั้งอยู่ในชุมชน และเป็นของชาวบ้านในชุมชนก็ตาม แต่ปุ๋ยชีวภาพจากแหล่งในชุมชนก็ไม่สู้จะได้รับความนิยมจากชาวบ้านด้วยกัน (ส่วนหนึ่งเป็นเพราะปุ๋ยชีวภาพจากพ่อค้านอกชุมชนมีราคาถูกกว่า) อีกทั้งวัตถุดิบที่ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของโรงปุ๋ยใช้ส่วนใหญ่ก็ล้วนแต่ซื้อมาจากภายนอกชุมชน ชาวบ้านจึงไม่ทราบถึงความเหมาะสม และมาตรฐานของปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตในชุมชนเอง ด้วยเหตุนี้ คนในชุมชนวังหัวเรือจึงอยู่ในภาวะที่เป็นไปได้สูงซึ่งใช้ปุ๋ยเคมีในการทำนา ทั้งๆ ที่ตนเองคิดว่ากำลังใช้ปุ๋ยชีวภาพอยู่ อย่างไรก็ตาม ยังมีปัญหาอื่นอีกที่เกี่ยวข้องกับความรู้ของชาวบ้านในการทำเกษตรอินทรีย์ ไม่ว่าจะเป็นความเข้าใจว่าสารชีวภาพไม่สามารถกำจัดแมลงได้ดีเท่าสารเคมี การขาดประสบการณ์ในการเรียนรู้ และทดลองทำเกษตรในแนวทางใหม่ที่ต่างจากสิ่งที่กำลังปฏิบัติอยู่ เช่น เทคนิคการหว่านข้าว การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การทำปุ๋ยชีวภาพเองในครัวเรือน เทคนิคการใส่ปุ๋ย การไถกลบตอซัง ฯลฯ

สำหรับปัญหาในด้านการตลาดนั้น สืบเนื่องจากการที่เกษตรกรวังหัวเรือยังไม่ได้ผลิตข้าวที่ปลอดสารเคมีอย่างแท้จริง ผู้ที่ใช้สารเคมีน้อยที่สุดในหมู่บ้านแม้จะไม่ใช้ยาฆ่าหญ้า และยาฆ่าแมลง ก็ยังใช้ปุ๋ยเคมีปะปนกับปุ๋ยชีวภาพอยู่ (ซึ่งปุ๋ยชีวภาพยังมีส่วนผสมของสารเคมีอยู่) ดังนั้น การพึ่งตนเองในการขายข้าวคงเป็นไปได้ยาก เนื่องจากไม่เป็นที่สนใจ หรือไม่ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค ไม่ว่าจะเป็นผู้บริโภคในเมืองหรือในชนบท ประกอบกับโรงสีของชุมชนไม่สามารถสีข้าวให้ได้เมล็ดข้าวที่สมบูรณ์ไม่แตกหัก ทำให้ผลิตรายนอกชุมชนไม่ได้ ชุมชนจึงยังต้องพึ่งพ่อค้าคนกลาง และโรงสีตลอดจนการเข้าโครงการประกันราคาข้าวกับรัฐบาล ซึ่งเป็นการตลาดที่เกษตรกรได้ราคาข้าวที่ผันผวนตามราคาตลาด และไม่สามารถกำหนดราคาข้าวเองได้

จากแผนภาพข้างล่างนี้ ได้สรุปถึงปัจจัย และปัญหาของการเกษตรในชุมชนวังหัวเรือ โดยทั้งปัญหาผลผลิตตกต่ำ ปัญหาเพลี้ย ปัญหาหนี้สิน ต้นทุนสูง โรงสีชุมชนมีคุณภาพต่ำ และการต้องพึ่ง

พ่อค้าคนกลาง (โรงสี) เป็นปัญหาหลัก และมีส่วนเกี่ยวข้องให้เกษตรกรต้องใช้สารเคมีอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอยู่ในขอบเขตของปัญหาที่ชาวบ้าน และคณะวิจัยจะนำไปพัฒนาการทำเกษตรในชุมชนต่อไป

สรุปปัญหาการเกษตรของชุมชน

ภาพที่ 5 สรุปปัญหาการเกษตรของชุมชนวังหัวเรือ

2.3 ความพร้อมและโอกาสของเกษตรกรวังหัวเรือ

เกษตรกรวังหัวเรือถือว่าเป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีศักยภาพภายในชุมชน เห็นได้จากการรวมกลุ่มกิจกรรมทางการเกษตร เช่น กลุ่มธนาคารข้าว ซึ่งเริ่มจัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2525 ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มเพื่อการสำรองพันธุ์ข้าวสำหรับการเพาะปลูก และเป็นทุนให้เกษตรกรได้กู้ยืมข้าวไปใช้บริโภคและทำพันธุ์ในฤดูทำนา และกลุ่มปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2547 โดยวัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิตให้แก่เกษตรกร โดยให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพชนิดเม็ดใช้เอง นอกจากนี้ ชุมชนยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐโดยใช้เงินกระตุ้นเศรษฐกิจของจังหวัดชัยนาทในการจัดตั้งโรงสีข้าวชุมชน เมื่อปี พ.ศ.2546 เพื่อให้บริการสีข้าวให้กับประชาชนทั่วไปในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียงโดยไม่คิดมูลค่า แต่อย่างไรก็ตาม ความพร้อมและโอกาสดังกล่าว เป็นความพอเพียงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนระดับหนึ่ง แต่ระบบการตลาดค้า

ข้าวโดยรวมเกษตรกรยังต้องพึ่งตลาดจากภายนอก เพราะศักยภาพในการผลิตยังต้องแข่งขันกันด้วยระบบการผลิตที่มีคุณภาพ

เนื่องจากหมู่บ้านวังหัวเรือเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่นในตำบลและในอำเภอ ดังนั้น จึงมีหน่วยงานราชการหลายแห่งอาศัยความพร้อมของหมู่บ้านเข้ามาต่อยอด และส่งเสริมระดับของการพัฒนาให้สมบูรณ์แข็งแรงมากขึ้น อันเป็นโอกาสที่ชาวบ้านแห่งนี้จะได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้ รวมทั้งแนวคิดใหม่ ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน โดยเฉพาะทางด้านการเกษตรซึ่งมีทั้งเจ้าหน้าที่จากเกษตรตำบล พัฒนาที่ดิน ตลอดจนพัฒนากรเข้ามาในพื้นที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านตามหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานราชการเหล่านี้

โดยในช่วงเวลาที่ผ่านมา เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอหนองมะโมงเข้าได้ส่งเสริมให้เกษตรกรบางคนในหมู่บ้านทำนาข้าวอินทรีย์ และทำปุ๋ยชีวภาพด้วยตัวเอง หากแต่ยังขาดระบบที่ครบวงจรในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ กล่าวคือ เป็นเพียงการแนะนำให้ความรู้เพียงด้านการผลิตเท่านั้น แต่ไม่สามารถช่วยให้เกษตรกรพัฒนาศักยภาพทางการตลาดได้ ด้วยเหตุนี้ การปลูกข้าวโดยไม่ใช้สารเคมีในเวลาดังกล่าวจึงไม่ต่อเนื่อง และต้องล้มเลิกไป อย่างไรก็ตาม การเข้ามาของเจ้าหน้าที่ฯ จนทำให้เกิดการเรียนรู้ในการทำนาอินทรีย์ และการผลิตปุ๋ยจุลินทรีย์ชีวภาพเองของชาวบ้านถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี ซึ่งช่วยให้ชาวบ้านมองเห็นทางเลือกของการลดต้นทุน และพัฒนาคุณภาพดินอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถลดการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชน

2.4 จุดแข็งชุมชนวังหัวเรือ

เกษตรกรวังหัวเรือมีกลุ่มผู้นำที่มีความคิดเพื่อการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี ทั้งที่เป็นผู้นำตามธรรมชาติ และผู้นำที่เกิดจากการเลือกตั้ง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน หมอдинประจำหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้านในด้านการเกษตร ชาวบ้านในชุมชนมีความสามัคคีกลมเกลียวกัน ทั้งนี้ เกษตรกรวังหัวเรือเองก็เป็นผู้ที่มิประสบการณในการทำมานานาน ด้วยความรู้ที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษได้ทดลองถูก-ผิดกับการทำนาด้วยวิธีการต่าง ๆ ทำให้มีพัฒนาการในการทำเกษตรอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ก็ยังมีหน่วยงานจากภายนอกชุมชนเข้ามาสนับสนุนบ้างในบางกรณี เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.)

นอกจากนั้น หากวิเคราะห์ในด้านเทคโนโลยีการผลิตแล้ว ตามช่วงเวลาของการเก็บเกี่ยวพันธุ์ข้าวที่ปลูกแต่ละฤดูกาล ส่งผลทำให้เกษตรกรต้องอาศัยเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาช่วยทุ่นแรงในกระบวนการผลิต อาทิเช่น รถไถนา รถเกี่ยวข้าว เป็นต้น ซึ่งน่าจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกษตรกรมีเวลาในการทำงานมากขึ้น และสามารถใช้เวลาที่ประหยัดได้จากการใช้เทคโนโลยีดังกล่าว ไปพัฒนาแนวทาง หรือประสิทธิภาพในการผลิต ไม่ว่าจะเป็น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพเองโดยกลุ่มชาวบ้าน การร่วมกันพัฒนาการปลูกข้าวอินทรีย์ การสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่สืบสานการประกอบอาชีพชาวนา

ฯลฯ โดยในเวลาที่ดำเนินการวิจัยนั้น เกษตรกรในชุมชนวังหัวเรือมีแนวคิดที่โน้มเอียงไปสู่การลด ละ เลิกใช้สารเคมีเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

2.5 จุดอ่อนชุมชนบ้านวังหัวเรือ

สภาพปัญหาที่เป็นจุดอ่อนของชุมชนที่สำคัญน่าจะเป็นเรื่องน้ำในการเกษตร เพราะว่า เกษตรกรยังต้องพึ่งน้ำฝนจากธรรมชาติเป็นหลักในการทำนา โดยที่เกษตรกรยังต้องซื้อปัจจัยการผลิต จากตลาด เริ่มตั้งแต่พันธุ์ข้าวซึ่งถึงแม้ว่าจะมีธนาคารข้าว แต่ระบบการคัดเลือกยังไม่มีคุณภาพที่ เพียงพอ รวมทั้งปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และแม้แต่ปุ๋ยชีวภาพที่สามารถผลิตได้ในชุมชน แต่ ยังต้องซื้อวัตถุดิบ และอุปกรณ์การผลิตจากภายนอก นอกจากนี้ยังต้องพึ่งพาเทคโนโลยีทางการ เกษตรอื่น ๆ เช่น การเกี่ยวข้าว การไถนา ฯลฯ ที่ต้องจ้างจากภายนอกชุมชน ส่วนปัญหาเรื่อง การตลาดนั้น ยังต้องคิดหาแนวทางการแก้ไขปัญหาต่อไป เพราะยังไม่สามารถสร้างความมั่นคง แน่นนอนสำหรับตลาดข้าวได้ โดยผลผลิตข้าวเปลือกทั้งหมดที่เกษตรกรปลูกได้ ยังต้องจำหน่ายให้แก่ โรงสีข้าวของบริษัทเอกชนที่เป็นพ่อค้าคนกลาง

จุดอ่อนอีกประเด็นหนึ่งก็คือ แนวคิด หรือความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ ๆ ของ ชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านเคยประสบกับความล้มเหลวในกระบวนการผลิต และการพัฒนาด้าน การตลาดด้วยการร่วมมือกับธนาคารการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ในปี พ.ศ.2546 โดยที่ ชาวบ้านสีข้าวบรรจุถุงขายแต่ไม่ประสบความสำเร็จในการจำหน่ายผลผลิตอย่างต่อเนื่อง จนโครงการ ต้องล้มเลิกไป ทำให้การสร้างความสำเร็จ กระบวนการเรียนรู้ และปลูกใจให้ชาวบ้านหันมาสร้าง ตลาด หรือจำหน่ายผลผลิตเองค่อนข้างทำได้ยาก เพราะอดีตที่เลวร้ายไม่น่าจดจำยังฝังอยู่ในใจของ พวกเขาอยู่ตลอด นอกจากนั้นทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อเจ้าหน้าที่ของราชการซึ่งเข้ามาทำงานแบบ ไม่ต่อเนื่อง และขาดความจริงใจ เป็นผลทำให้หน่วยงานอื่น ๆ ที่เข้ามาทำงานร่วมกับชาวบ้านใน ภายหลังต้องประสบอุปสรรคทางการดำเนินการได้รับความยอมรับจากชุมชน กล่าวคือ อาจต้องใช้ ระยะเวลามากขึ้นในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และความเข้าใจซึ่งกันและกันกับชาวบ้าน รวมทั้งต้อง มีเทคนิค หรือจิตวิทยาที่เหมาะสมเพื่อเปลี่ยนแปลงแนวความคิดของชาวบ้านให้เห็นถึงโอกาสของการ ร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกชุมชน

ส่วนที่ 2 การศึกษาการจัดการผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน

จากการศึกษาการจัดการผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน พบว่าแนวทางและวิธีการจัดการ ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน นั้น ชุมชนมีการวิเคราะห์ปัจจัยการผลิตของชุมชน เพื่อสร้าง กระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกรสามารถพัฒนาตลาดสินค้าเกษตรทางเลือกตามปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงได้ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. แนวทางและวิธีการจัดการผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน

1.1 การวิเคราะห์ปัจจัยการผลิต

จากวิวัฒนาการ และภาพรวมในการทำเกษตรกรรมของไทย ที่มีการพัฒนาประเทศซึ่งโน้มเอียงไปสู่การทำเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นสำคัญ อันเป็นรูปแบบที่เกษตรกรเน้นการปลูกพืชเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ และความมั่งคั่ง ดังนั้น การเพิ่มผลผลิตจึงเป็นเป้าหมายอันดับแรก ๆ ของการทำเกษตร ทั้งนี้ สถานการณ์ทางการเกษตรของจังหวัดชัยนาท และหมู่บ้านวังหัวเรือก็ไม่ผู้จะแตกต่างจากภาพรวมของประเทศแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ ความเป็นจริงในพื้นที่การวิจัยที่ค้นพบ จึงอยู่ในลักษณะซึ่งเกษตรกรต้องการพัฒนาวิธีการทำเกษตรของตนเองในทุกวิถีทาง เพื่อจะนำไปสู่การปลูกข้าวที่ได้ผลผลิตจำนวนมากตามต้องการ ดังนั้น เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับการคงไว้ หรือเพิ่มปริมาณผลผลิต อันได้แก่ ปัญหาทางด้านศัตรูพืช การเสื่อมโทรมของดิน และวัชพืชจากธรรมชาติ เกษตรกรวังหัวเรือจึงพยายามใช้ปัจจัยการผลิตที่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวทั้งหลายนี้ได้

เนื่องจากชาวบ้านวังหัวเรือได้รับการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการทำนุบำรุงดิน โดยการไ้ปุ๋ยเคมี และเข้าถึงข้อมูลการแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปริมาณผลผลิต ไม่ว่าจะเป็นสารกำจัดศัตรูพืช ฮอร์โมนเร่งการเจริญเติบโต และสารกำจัดวัชพืชจากบุคคลภายนอกชุมชน อาทิเช่น เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการ พ่อค้า เกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียง ฯลฯ ซึ่งปัจจัยการผลิตเหล่านี้ส่วนใหญ่ชุมชนไม่สามารถผลิตใช้ได้เอง แต่ต้องซื้อจากพ่อค้า หรือชุมชนอื่นๆ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ปัจจัยการผลิตหลายอย่างเป็นประเด็นที่กลายเป็นต้นทุนในการทำเกษตร ที่ทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียเงินของตนเองทุกปี จนกลายเป็นเรื่องปกติในชีวิตการทำนาของชุมชน

การไม่สามารถพึ่งพาตนเอง หรือผลิตได้เองในเรื่องของปัจจัยการผลิต มิใช่จะส่งผลกระทบต่อต้นทุนในการทำนาเท่านั้น แต่ยังหมายถึงคุณภาพของปัจจัยการผลิต ที่เกษตรกรไม่อาจหยั่งรู้ได้เลยอีกด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากส่วนผสมของปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และสารเคมีกำจัดวัชพืช เป็นวัตถุดิบที่มีส่วนประกอบทางเคมี ซึ่งเกษตรกรไม่มีความรู้ในการวินิจฉัยคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่ลงทุนซื้อ

นอกจากนี้ ความต้องการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ หรือ/และลดปัญหาหนี้สินของเกษตรกร ยังทำให้เกิดการทำเกษตรในขนาดเนื้อที่ที่เกินกว่ากำลังแรงงานที่มีอยู่ เกษตรกรบางส่วนในพื้นที่การวิจัย ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ขณะที่เกษตรกรจำนวนมากของชุมชนวังหัวเรือแม้มีที่ดินทำกินของตนเองส่วนหนึ่งแล้ว ก็ยังเช่าที่ดินจากคนใน และนอกชุมชนด้วย เพื่อขยายพื้นที่ทำนาให้มากขึ้น ซึ่งแน่นอนว่าขนาดที่นาซึ่งเพิ่มขึ้น ย่อมส่งผลให้เกษตรกรจะต้องใช้เงินทุน เวลา แรงกาย การดูแลเอาใจใส่มากขึ้นกว่าเดิม ไม่ว่าจะเป็นค่าเช่าที่ดิน ค่าจ้างในการไถดิน หว่านเมล็ดพันธุ์ หว่านปุ๋ย ค่าจ้างในการเกี่ยวข้าว ตลอดจนค่าใช้จ่ายด้านปัจจัยการผลิต (ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และสารเคมีกำจัดวัชพืช) อีกทั้งยังทำให้เกษตรกรมีเวลาในการพักผ่อนน้อยลง และมีความตึงเครียดในการทำงานมากขึ้นเป็นเงาตามตัว

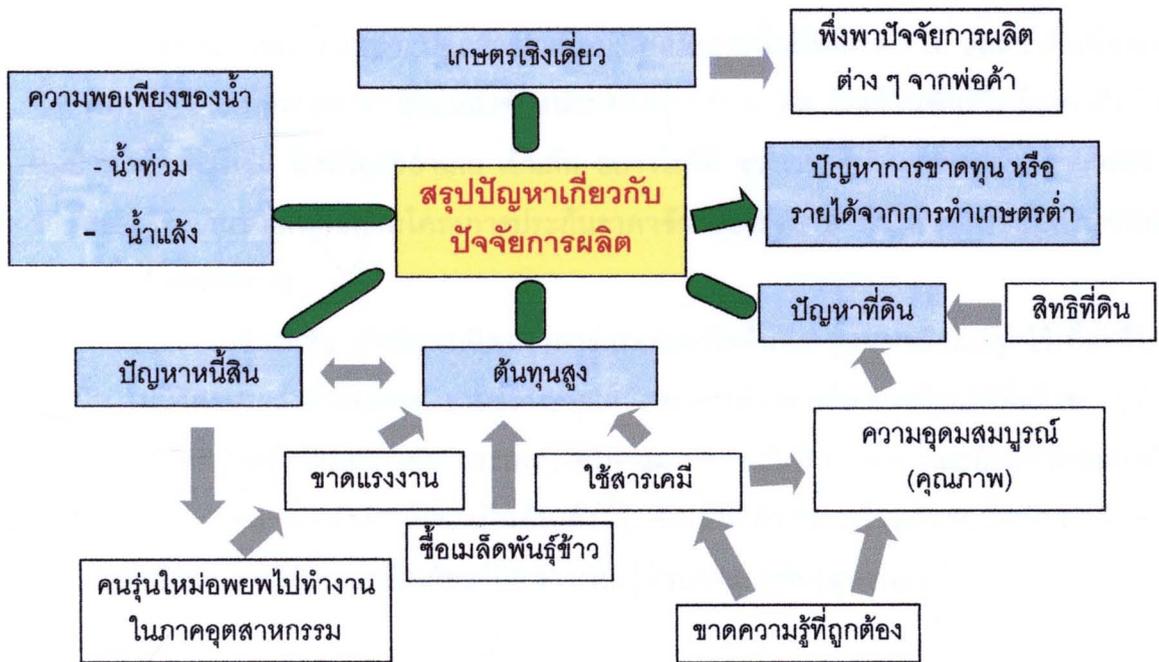
การขาดความรู้ในสิ่งที่ตนเองทำ และความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของเกษตรกร สามารถกลายเป็นเหตุให้เป้าหมายในการเพิ่มผลผลิตไม่เป็นไปตามความต้องการ ซึ่งจะเห็นได้จากผลการวิเคราะห์ดิน ซึ่งคณะนักวิจัย และสำนักพัฒนาที่ดินอำเภอหนองมะโมงและชาวบ้านส่งดินของตนไปตรวจสอบคุณภาพ ปรากฏว่าดินของเกษตรกรหลายรายมีสารอาหาร (ธาตุไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โพแทสเซียม ฯลฯ) ในดินไม่เพียงพอ นอกจากนั้น สภาพพื้นที่ของชุมชนมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย ซึ่งไม่สามารถเก็บน้ำในฤดูฝนได้ดีเท่าที่ควร และพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่บนพื้นที่สูงกว่าระบบน้ำชลประทานเล็กน้อย ทำให้การจัดการน้ำจากระบบชลประทานไม่เพียงพอ ถึงแม้ว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ในชุมชนจะสามารถสร้างผลผลิตต่อไร่ได้มากถึง 700-1,000 กิโลกรัมต่อไร่ แต่หากมีองค์ความรู้ในการจัดการดิน และปัจจัยการผลิตมากกว่าที่เป็นอยู่ ย่อมทำให้เกษตรกรบรรลุเป้าหมายในเรื่องผลผลิตได้

อย่างไรก็ดี ข้อจำกัดของภูมิประเทศของชุมชนซึ่งตั้งอยู่บนที่ดอน หรือที่สูงกว่าพื้นราบปกติ ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การเก็บกักน้ำเป็นอุปสรรคใหญ่สำหรับการทำนา กล่าวคือ หากเกษตรกรวางแผนที่จะขุดสระเพื่อให้มีน้ำไว้ใช้สำหรับการเกษตร ต้องคิดให้รอบคอบว่าที่ทำกินของตนอยู่ในพื้นที่ลาดชันมากน้อยเพียงใด เพราะถ้าเป็นที่ดอนก็ไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ ด้วยเหตุนี้ การแบ่งพื้นที่ทำกินของเกษตรกรบ้านวังหัวเรือมาใช้เป็นแหล่งน้ำ จึงกระทำได้อย่างยากในสายตาของชาวบ้านหลาย ๆ คน ดังนั้น ทางเลือกในการทำเกษตรด้วยอาศัยน้ำฝนดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศในแถบนี้มากกว่า ขณะเดียวกัน ชาวบ้านมีความรู้ความชำนาญในการทำนามาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ อีกทั้ง ประสบการณ์ที่เคยปลูกพืชชนิดอื่นแล้วเห็นว่าไม่เหมาะแก่สภาพอากาศ หรือสภาพดินของชุมชน และด้วยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การปลูกข้าว ส่งผลให้เกษตรกรในชุมชนวังหัวเรือ เลือกปลูกข้าวเป็นพืชหลักทั้งเพื่อการบริโภค และการจำหน่าย โดยมีพืชผักสวนครัวเป็นพืชที่ปลูกเพื่อความพอเพียงสำหรับบริโภคในครัวเรือน

อย่างไรก็ดี พันธุ์ข้าวเป็นอีกปัญหาหนึ่งทางด้านปัจจัยการผลิต ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ของกลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ และชุมชนวังหัวเรื่อนั้น ยังไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เนื่องจากเกษตรกรไม่สามารถคัดเลือกพันธุ์ข้าวเอง เพื่อนำมาใช้เป็นพันธุ์ข้าวในฤดูกาลผลิตต่อไป แต่ยังมี การซื้อพันธุ์ข้าวปลูกจากพ่อค้าจากภายนอกชุมชนอยู่ อีกทั้ง ยังมี การใช้เมล็ดข้าวจำนวนมากในการหว่านต่อไร่ถึงประมาณ 30 กิโลกรัม/ไร่ (ซึ่งไม่ใช่วิธีที่ทำให้ได้ผลผลิตมากกว่าการหว่านข้าวต่อไร่ในปริมาณน้อย) ทำให้เกิดการสิ้นเปลืองต้นทุนโดยไม่จำเป็น

ปัญหาอีกประการหนึ่งที่มีผลเชื่อมโยงไปถึงวิธีการ และผลลัพธ์ของการทำเกษตรในพื้นที่แห่งนี้ก็คือ ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ซึ่งการที่ลูกหลานของเกษตรกรไม่ต้องการช่วยเหลือครอบครัว และสืบสานในอาชีพเกษตรกรรม แต่หันไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม บริการ และราชการ ส่งผลให้เกษตรกรขาดปัจจัยการผลิตสำคัญ อันนำไปสู่ต้นทุนในรูปของค่าจ้างต่าง ๆ รวมไปถึงการตัดสินใจในการทำนาแบบนาหว่านแทนนาดำ ซึ่งทำให้เกิดปัญหาวัชพืชมากขึ้น และเป็นสาเหตุให้เกษตรกรมี

ต้นทุนในการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชมากขึ้น นอกจากนั้น การที่ชุมชนสูญเสียซึ่งประเพณีการเอาแรงร่วมกัน ทำนา และเกี่ยวข้าวเช่นในอดีต เกษตรกรจึงไม่มีทางเลือกอื่นนอกเหนือจากการเสียเงินจ้างแรงงานใน หรือ/ และนอกหมู่บ้านเพื่อดำเนินการขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำงาน

ภาพ 6 สรุปปัญหาเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต

ฉะนั้น สามารถสรุปได้ว่าภาพรวมเกี่ยวกับการใช้ และพัฒนาปัจจัยการผลิตยังมีปัญหาอยู่หลายด้าน ทั้งเรื่องที่ดิน แรงงาน ทุน/ค่าใช้จ่าย เมล็ดพันธุ์ และองค์ความรู้ในการทำเกษตร อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสภาพดินของชุมชนไม่ถือว่ามีปัญหาด้านคุณภาพจนถึงขนาดที่ได้ผลผลิตข้าวออกมาในปริมาณที่ทำให้เกษตรกรขาดทุนจากการทำนา จึงทำให้เกษตรกรยังพออยู่ได้แต่เป็นสภาพการทำเกษตรที่ยังพัฒนาศักยภาพในแง่มุมต่างๆ ได้หลายด้าน ซึ่งถ้าเกิดขึ้นได้แล้วนั้น คุณภาพชีวิต ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจก็จะมีแนวโน้มดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

1.2 แนวทางการจัดการผลผลิตของพืชแต่ละชนิด

เกษตรกรบ้านวังหัวเรือมีการปลูกพืชหลายชนิด ซึ่งพืชชนิดหลักที่ปลูกไว้สำหรับบริโภคเอง และขายเพื่อเป็นรายได้ให้แก่ครอบครัวนั้นคือข้าว โดยข้าวที่ปลูกไว้เพื่อบริโภคส่วนใหญ่ เช่น พันธุ์ข้าวหอมมะลิ พันธุ์ข้าวชัยนาท และพันธุ์ข้าวสุพรรณบุรี จึงมีพันธุ์ข้าวที่หลากหลาย ผู้ที่บริโภคข้าวหอมมะลิ เนื่องจากเป็นข้าวที่มีกลิ่นหอม นุ่ม และมีความเริ็ดอร่อย ส่วนผู้ที่บริโภคข้าวชัยนาทนั้นเห็นว่า

ข้าวหอมมะลิอ่อนนุ่มจนกินไปและทำให้ไม่อยู่ท้อง หรือหิวง่ายกว่าข้าวพันธุ์ชัยนาท ซึ่งข้าวเปลือกที่เก็บเกี่ยวได้มานั้นชาวบ้านจะนำไปสียังโรงสีชุมชนในหมู่บ้านวังหัวเรือที่มีเครื่องสีข้าวขนาดเล็กอยู่ โดยผู้ที่นำข้าวไปสีจะต้องให้แกลบและรำแก่กลุ่มโรงสีข้าวชุมชนเสมือนเป็นค่าจ้างแทนเงินตรา ขณะที่พันธุ์ข้าวที่ปลูกไว้เพื่อขายนั้นส่วนใหญ่จะปลูกข้าวพันธุ์ชัยนาทและปลูกข้าวพันธุ์สุพรรณบุรีไม่มากนัก เพราะไม่นิยมรับประทาน

โดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภคโดยใช้พื้นที่ไม่เกิน 2 ไร่ และนำพื้นที่ที่เหลือทั้งหมดปลูกข้าวเพื่อการขาย ซึ่งแหล่งจำหน่ายของชาวบ้าน คือ โรงสีในพื้นที่ใกล้เคียงกับที่ตั้งหมู่บ้าน ตัวอย่างเช่น โรงสีในตัวอำเภอ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาที่ผ่านมาชาวบ้านสามารถขายข้าวโดยได้รับเงินช่วยเหลือตามโครงการประกันราคาข้าวของรัฐบาล ทำให้ชาวบ้านได้เงินจากทั้งพ่อค้าโรงสี และรัฐบาล

นอกจากข้าวแล้ว ยังมีผลผลิตทางการเกษตรชนิดอื่นอีก ซึ่งชาวบ้านปลูกไว้เพื่อบริโภคเท่านั้น ไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งขายสร้างรายได้แต่อย่างใด กล่าวคือ ชาวบ้านใช้พื้นที่รอบ ๆ บ้านในการปลูกผักสวนครัวเป็นหลัก เช่น กระเพรา พริก แตงกวา ตะไคร้ ข่า ฯลฯ และยังมีการปลูกผลไม้บางชนิดด้วย เช่น มะม่วง กล้วย เป็นต้น ดังนั้น จะเห็นได้ว่าชาวบ้านวังหัวเรือมีผลผลิตทางการเกษตรที่สร้างรายได้เพียงชนิดเดียวก็คือ ข้าว(พันธุ์ชัยนาทและพันธุ์สุพรรณบุรี)

1.3 กระบวนการผลิตข้าวปลอดภัย

1.3.1 การเสริมสร้างความรู้เพื่อการผลิตข้าวปลอดภัย

เนื่องด้วยการผลิตข้าวปลอดภัยอันเป็นหนทางไปสู่การสร้างตลาดข้าวด้วยตัวเองของชุมชน ซึ่งเชื่อมโยงกับฐานคิดในการพึ่งพาตนเอง และการลด ละ เลิกของการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม ฉะนั้น เกษตรกรจึงควรมีความรู้ที่ถูกต้อง และเพียงพอเกี่ยวกับกระบวนการปลูกข้าวอินทรีย์ในการผลิตข้าวปลอดภัย โดยในช่วงการดำเนินการจัดเวทีถอดบทเรียนสรุปปัญหาของการทำเกษตรในชุมชน ทางคณะวิจัยได้ค้นพบว่า เกษตรกรวังหัวเรือผ่านประสบการณ์ และการเรียนรู้ในการทำเกษตรโดยลดการใช้สารเคมีแตกต่างกันออกไปตามโอกาสในการติดต่อกับหน่วยงานราชการ และโอกาสในการอบรมและดูงานพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งมีไม่เท่ากันในแต่ละคน

นอกจากนั้น รูปแบบของการพึ่งตนเองทางด้านปัจจัยการผลิตเชิงชีวภาพ ยังไม่สามารถกระทำได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์เท่าที่ควร ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาของความจำเป็นของการอบรมเรียนรู้ในชุมชนต้นแบบ ที่ผ่านบทเรียน และประสบการณ์ในการทำเกษตรอินทรีย์มาก่อน โดยคณะนักวิจัยได้ดำเนินการประสานงานติดต่อพื้นที่เป้าหมายของการอบรม ซึ่งมีแนวทางการทำเกษตร และสภาพแวดล้อมสอดคล้องใกล้เคียงกับชาวบ้านในหมู่บ้านวังหัวเรือ รวมทั้งตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ไม่ไกลจากหมู่บ้านเกินไปเพื่อความสะดวกในการเดินทาง ทั้งนี้ ในขั้นแรกมีศูนย์เรียนรู้/ ชุมชนต้นแบบจังหวัด

ชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี ที่เป็นตัวเลือกในการเป็นแหล่งศูนย์เรียนรู้ของโครงการ แต่สุดท้ายด้วยความเหมาะสมในหลายปัจจัยด้วยกันทางชาวบ้าน และคณะวิจัยจึงเลือกศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์วิถีชุมชนหนองกระโดนมน หมู่ 11 บ้านหนองกระโดนมน ต.หนองโพธิ์ อ.หนองหญ้าไซ จ.สุพรรณบุรี เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเกษตรกรวังหัวเรือ ในประเด็นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต และการทำเกษตรอินทรีย์เพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่งการเรียนรู้ดูงานครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 3-4 พฤษภาคม พ.ศ. 2553

โดยศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์วิถีชุมชนหนองกระโดนมนนั้น เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่อยู่ในเครือข่ายมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้าน และวิทยากรในชุมชนแห่งนี้มีการทำนาเป็นอาชีพหลัก และประสบปัญหาทางการเกษตรคล้ายคลึงกับเกษตรกรในหมู่บ้านวังหัวเรือ ทั้งนี้ ทางศูนย์การเรียนรู้ฯ เคยอบรมเกษตรกรในจังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดใกล้เคียงมาแล้วหลายรุ่น และหลายปี ด้วยการสนับสนุนงบประมาณการอบรมบางส่วนจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อย่างไรก็ตาม เนื้อหาการอบรมที่ผ่านมาในอดีตของศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ ไม่ได้มีเฉพาะการทำเกษตรเท่านั้น แต่ยังประกอบด้วยการสร้างเสริมแนวคิด และวิถีปฏิบัติเพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ในทุกด้าน อีกทั้งยังบ่มเพาะความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันจะนำไปสู่การประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมตามบริบทของชุมชนต่าง ๆ

ในการเข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การดำเนินชีวิตและการทำเกษตรอินทรีย์เพื่อการพึ่งตนเองในพื้นที่ต้นแบบ” คือ ศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์วิถีชุมชนหนองกระโดนมน มูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ หมู่ 11 บ้านหนองกระโดนมน ตำบลหนองโพธิ์ อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี ระหว่างวันที่ 3-4 พฤษภาคม 2553 นั้น มีวิทยากรผู้ให้ความรู้กับชาวบ้าน คือนายศักดิ์ แตงอ่อน คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์วิถีชุมชนหนองกระโดนมน มูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ มีชาวบ้านเข้าร่วมการอบรม จำนวน 10 คน ซึ่งถือว่าเป็นแกนนำในการดำเนินงานของกลุ่มชาวบ้านวังหัวเรือ ได้แก่ 1.นายเดชา อินทศรี (ประธานแกนนำชาวบ้านวังหัวเรือ) 2.นางพะเยาว์ หอมไร่ย์ 3.นางเสวก บุญส่ง 4.นางสมเจต ทองยา 5.นางอัชรา ใจสิงห์ 6.นางกำไล เส็งหนองแมน 7.นางสุรีย์ กันเกษ 8.นายสุริน นิลคำ 9.นายทองล้วน เกษาสิง 10.นายภิษณนันต์ มนูญผล

ซึ่งการศึกษาอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้เพื่อต้องการให้เกษตรกรชุมชนบ้านวังหัวเรือได้มีความรู้ และความเข้าใจในการทำปุ๋ยอินทรีย์ สามารถนำองค์ความรู้มาใช้ในการเกษตรพื้นที่ของตนเองจะเป็นการลดต้นทุนการผลิต สร้างเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือน และช่วยรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชนได้ โดยมีฐานการเรียนรู้ ดังนี้

สรุปเนื้อหาสาระ และความรู้ที่อบรมดูงานครั้งนี้ ประกอบไปด้วย

1. หลักการทำเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
2. ปัญหา และสถานการณ์ของการทำเกษตรกรรมในปัจจุบันของไทย

3. ประโยชน์ของจุลินทรีย์ในการทำเกษตรอินทรีย์
4. การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมด้วยหลักการ ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง
5. เทคนิคการทำเกษตรอินทรีย์ ประกอบด้วย สูตรและวิธีการทำหัวเชื้อจุลินทรีย์แบบต่าง ๆ
 - การเลี้ยงหมูลูม เพื่อพึ่งตัวเองทางด้านอาหาร และการทำปุ๋ยหมักอินทรีย์
 - การทำฮอร์โมนจากรกหมู
 - การทำฮอร์โมนผลไม้
 - การทำสารชีวภาพกำจัดแมลงศัตรูพืชโดยใช้เหล่าขาว
 - การทำสารชีวภาพกำจัดแมลงศัตรูพืชโดยใช้น้ำส้มควันไม้
 - การทำปุ๋ยหมักแห้งจากเศษพืชในชุมชน
 - การทำปุ๋ยหมักจุลินทรีย์แบบก้อน
6. การทำอาชีพเสริมเพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่าย และสร้างรายได้ ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้ ประกอบด้วย
 - การทำบัญชีครัวเรือน
 - การผลิตกล้วยอบสมุนไพร
 - การผลิตยาหม่อง

ทั้งนี้ จากการอบรมดูงานในชุมชนดังกล่าว ชาวบ้านวังหัวเรือกลุ่มหนึ่งได้มีการพูดคุยถกเถียงถึงแนวทาง และแนวโน้มของการทำเกษตรอินทรีย์ในหมู่บ้านวังหัวเรือทั้งในช่วงระหว่าง และภายหลังการอบรม ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าจะมีการนำความรู้หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็น การทำปุ๋ยอินทรีย์ การทำสารชีวภาพกำจัดแมลง การทำน้ำส้มควันไม้ การทำกล้วยอบสมุนไพร มาทดลองปฏิบัติในปี พ.ศ.2553 ทั้งนี้ ทุกรักดี ชาวบ้านต้องการให้ดำเนินการในลักษณะกลุ่มเล็ก ๆ ไปก่อน เพื่อให้คนที่สนใจแน่นอนเท่านั้นร่วมกันสร้างกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ โดยที่อนาคตข้างหน้า หากประสบความสำเร็จ จึงค่อยคิดวางแผนขยายกลุ่มให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ทั้งนี้ การทำนาข้าวอินทรีย์นั้น ทางกลุ่มมุ่งเฉพาะในด้านการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน และวิเคราะห์ประเมินถึงคุณภาพและผลิตผลข้าวก่อน ยังไม่นำผลผลิตออกจำหน่ายในปีแรกที่เริ่มดำเนินการ แต่ในปีถัดไปเมื่อเห็นผลสำเร็จในเชิงการผลิตของการทำเกษตรอินทรีย์แล้ว จึงพัฒนาไปสู่การสร้างตลาดต่อไป

สำหรับแนวทางการทำเกษตรอินทรีย์ที่ชาวบ้านตกลงร่วมกันก็คือ แต่ละคนจะใช้แปลงนาของตนประมาณ 1-2 ไร่ ไปทดลองใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และสารชีวภาพกันเองตามแบบอย่างที่ได้เรียนรู้มา ขณะที่ทุกคนจะร่วมกันปลูกข้าวอินทรีย์ในที่ดินสาธารณะของหมู่บ้านอีก 1-2 ไร่ เช่นกัน โดยทั้งในแปลงนาของตน และที่ดินสาธารณะดังกล่าวนั้น จะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วนเพื่อทดลองในเรื่องการใช้ปุ๋ย และเทคนิคการหว่านข้าว กล่าวคือ พื้นที่ส่วนแรกจะใช้ปุ๋ยอินทรีย์และหว่านข้าวให้เมล็ดพันธุ์ข้าวอยู่ห่างกัน ส่วนที่ 2 ใช้ปุ๋ยอินทรีย์และหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวถี่ๆ (ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวในปริมาณมาก) ส่วนที่ 3 ใช้ปุ๋ยเคมีและหว่านข้าวให้เมล็ดพันธุ์ข้าวอยู่ห่างกัน และพื้นที่ส่วนสุดท้ายใช้ปุ๋ยเคมีและหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวถี่ๆ (ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวในปริมาณมาก)

ทั้งนี้ ในการผลิตข้าวปลอดภัยได้นั้น ชาวบ้านต้องเผชิญปัญหาเรื่องที่สำคัญอีกประการหนึ่ง นั่นก็คือ ปัญหาเพลี้ยกระโดด ซึ่งหากชาวบ้านไม่มีทางเลือกที่หลากหลายในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ก็เป็นไปได้ที่อาจจะเกิดอุปสรรคในการประยุกต์ใช้ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งผ่านกระบวนการเรียนรู้มาใช้ในพื้นที่ของตนเอง อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์สาเหตุ และป้องกันความเสียหายจากศัตรูพืชคือสิ่งที่ซับซ้อนอยู่พอสมควร เนื่องจากเป็นประเด็นอันเกี่ยวข้องกับความรู้ในเรื่องวิทยาศาสตร์เชิงชีววิทยา ด้วยเหตุนี้ ทางคณะนักวิจัยจึงปรึกษาคณะที่ปรึกษาชาวบ้านเพื่อให้เกิดการค้นหา และเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับความเข้าใจ และการป้องกันการแพร่ระบาดของเพลี้ยกระโดด โดยผลจากการประชุมหารือกันทำให้ทราบว่าในจังหวัดชัยนาทมีหน่วยงานที่มีประสบการณ์ความชำนาญในเรื่องนี้โดยตรง ซึ่งสามารถขอความร่วมมือมาถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรได้

ดังนั้น จึงเกิดความเห็นพ้องร่วมกันที่จะจัดเวทีการอบรมเกี่ยวกับการกำจัดเพลี้ยกระโดดด้วยวิธีชีวภาพ โดยนักวิจัยทำหน้าที่ประสานงานเชิญเจ้าหน้าที่จากศูนย์บริหารศัตรูพืชจังหวัดชัยนาทมาเป็นวิทยากร แต่ก่อนที่จะเรียนรู้จากเจ้าหน้าที่ฯ นั้น ชาวบ้านเองควรที่จะได้มีกระบวนการในการถกเถียงให้ทราบถึงปัญหาที่เผชิญอยู่ ความพร้อมในการพัฒนาตนเอง และความรู้ที่ต้องการได้รับเพิ่มเติมเสียก่อน จึงมีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้านในกลุ่มย่อย ซึ่งมีความสนใจที่จะเรียนรู้ในประเด็นนี้ โดยจากการพูดคุยกันครั้งนี้ สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ชาวบ้านมีอยู่เกี่ยวกับการกำจัดเพลี้ยแบบชีวภาพ ได้ดังต่อไปนี้

1. ต้องควบคุมน้ำให้ได้เท่ากับความต้องการของต้นข้าว
2. ใช้เชื้อราภูเวอเรีย
3. ใช้น้ำส้มควันไม้ ต้องศึกษาวิธีใช้ และผลกระทบต่อสุขภาพต่อไป
4. อย่าฉีดยาเคมี เพราะสัตว์ที่เป็นมิตรต่อต้นข้าวจะตายหมด
5. หวานแมล็ดพันธุ์ข้าวให้ห่าง ๆ เพื่อลดปริมาณเพลี้ย
6. ตัดหญ้าที่คั่นนา
7. เผายางรถยนต์ และใช้หลอดไฟนีออน ล่อเพลี้ย
8. พันธุ์ข้าวที่ต่อต้านเพลี้ยได้

นอกจากนั้น ประเด็นการพูดคุยในที่ประชุมได้ขยายไปถึงปัญหาเรื่องวัชพืชด้วย โดยชาวบ้านได้ถกเถียง และสรุปถึงแนวทางในการกำจัดหญ้า ซึ่งประกอบด้วยวิธีทางเลือก ดังต่อไปนี้

1. ใช้ยาคุมเคมี
2. ไถดินสองครั้ง โดยรอให้หญ้าออกดอกก่อนแล้วค่อยไถ
3. ถอนหญ้าแล้วเอาไปทิ้งนอกที่นา ซึ่งได้ผลแน่นอน แต่ต้องยอมเหนื่อย โดยชาวบ้านยอมรับว่าวิธีการนี้ตนเองทำไม่ไหว
4. คุมน้ำให้มีระดับที่สามารถคุมหญ้าไม่ให้ขึ้นได้

5. คัดพันธุ์ข้าว โดยแช่น้ำก่อนแล้วเอาดอกหญ้าที่ลอยน้ำออก ซึ่งได้ผลดีแม้จะไม่ร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะหญ้าบางชนิดก็จมน้ำเหมือนกัน

การพูดคุยกันในครั้งนี้ ได้ทำให้นักวิจัยและชาวบ้านได้ทราบข้อมูลหลายอย่างรวมกัน เช่น การส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการกำจัดศัตรูพืชของกลุ่มชาวบ้านที่จะผลิตข้าวปลอดภัย ความเท่าเทียมกันทางความรู้ระหว่างชาวบ้านแต่ละคน ข้อถกเถียงที่ยังหาคำตอบไม่ได้ (แต่เป็นประโยชน์ที่จะทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องต่อไป) รวมทั้งบรรยากาศการระดมความรู้ความคิดระหว่างชาวบ้านอันไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในอดีต ยกตัวอย่างเช่น ผู้ใหญ่บ้านคนเก่าคือ นางสาวนีย์ไม่รู้รว่าน้ำส้มคว้นไม้ ต้องเอาเฉพาะกาก หรือน้ำสวนบน ส่วนล่างตรงไหนมาใช้ จึงไม่กล้าที่จะใช้สารดังกล่าวนี้

“อันตรายนะ ถ้าใช้ผิดนะ เป็นสารก่อมะเร็งด้วยนะ” (เสาวนีย์ เขียมลลอบ, 4 ตุลาคม 2553)

เมื่อชาวบ้านได้สรุปประสบการณ์ต่าง ๆ และถอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนแล้ว จึงมาถึงขั้นตอนที่จะเสริมความรู้เพิ่มเติมโดยวิทยากรจากหน่วยงานดังกล่าว ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 5 ต.ค.2553 วิทยากรในเวทีนี้ ได้แก่ นางจรรจรณ มีสม นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร และนายถนอม ไชยเทพ ผู้อำนวยการศูนย์บริหารศัตรูพืชจังหวัดชัยนาท ซึ่งการอบรมครั้งนี้ได้ทำให้เกษตรกรเกิดความรู้ทั้งในเชิงแนวคิด ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวงจรของเพลี้ยกระโดด ผลเสียหรือโทษที่เกิดจากการใช้สารเคมี ตลอดจนเทคนิคการกำจัดโดยไม่ใช้สารเคมี

จากการอบรมทำให้เกษตรกรได้ทราบว่าปัญหาพื้นฐานของการกำจัดศัตรูพืช คือ การไม่มีความรู้ที่ถูกต้อง และเพียงพอในการจัดการปัญหา เวลาประสบปัญหาทางการเกษตร ชาวนาไม่ถามผู้รู้ แต่ไปเชื่อคนที่ไม่มีความรู้ที่แท้จริง ซึ่งวิทยากรได้ให้ข้อคิดว่า “เราทำนาเอง เราต้องรู้ปัญหาดีกว่าพวกคนขายยาฆ่าแมลง” โดยนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรได้ชี้แจงให้ข้อมูลเกี่ยวกับสารเคมีแต่ละชนิด เช่น สตาเกิ้ล เป็นสารเคมีที่ทางราชการแนะนำให้ใช้ได้ เป็นอันตรายต่อสภาพแวดล้อมน้อย แนะนำให้ใช้ตัวนี้กับเพลี้ยกระโดดที่แก่แล้ว ตัวเต็มวัยแล้ว

อย่างไรก็ตาม การจัดการกับปัญหาศัตรูพืชนั้น เพียงแค่การทราบวิธีการทำ และใช้สารชีวภาพนั้น คงไม่สามารถที่จะทำให้เกษตรกรแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องหาทราบที่มา หรือสาเหตุของการเกิดการแพร่ระบาดของเพลี้ยกระโดด อันจะส่งผลให้ผู้ประสบปัญหาเข้าใจ และเลือกใช้แนวทางการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม ด้วยเหตุนี้ การเสริมสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการผลิตข้าวปลอดภัย ซึ่งครอบคลุมไปถึงการจัดการศัตรูพืชจึงจะต้องอยู่ในลักษณะที่เกื้อหนุนวิถีคิดของเกษตรกรให้สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาได้อย่างเป็นองค์รวม

วิทยากรจึงได้อธิบายให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติการเจริญเติบโตของเพลี้ย เพลี้ยกระโดดมีวงจรชีวิต 30-35 วัน ข้าวมีอายุ 120 วัน ฉะนั้น เพลี้ยจะอยู่ 3 ช่วงชีวิตในนาของเรา เพลี้ยจะเจริญเติบโตได้ดีในอากาศเหมาะสม ถ้าอากาศไม่ร้อน หรือหนาวมากเกินไป เปอร์เซ็นต์การรอดของไข่จะมีมาก

เปลี้ยเป็นแมลงแบบกัดแทงดูด ไม่ใช่กัดกินเหมือนหนอน ดังนั้น ยาที่ซื้อมาใช้ต้องถูกกับประเภทของแมลง อีกทั้งเปลี้ยกระโดดยังสามารถอพยพย้ายตัวเองไปกับอากาศ หรือลมอ่อน ๆ หากลมกรรโชกไปที่ไหนเปลี้ยก็ไปที่นั่น โดยเปลี้ยจะบินออกจากรานในช่วงพลบค่ำ ดังนั้น หากเปิดไฟเอาไว้ช่วงนั้น เปลี้ยจะมาเล่นไฟ หากเราปิดไฟโดยไม่ได้เอาน้ำมันลูบเปลี้ยออกไป เปลี้ยจะผสมพันธุ์กันแล้วลงไปในนาข้าว แม้ว่าจะเกี่ยวข้าวแล้ว เปลี้ยจากที่อื่น หรือจังหวัดอื่นก็สามารถบินอพยพมาในนาของเราได้ เพราะเปลี้ยบินติดต่อกันได้เป็นเวลานานกว่า 30 ชั่วโมง ดังนั้น เปลี้ยจากจังหวัดสุพรรณบุรี หรือสุโขทัยในพื้นที่ที่ไม่ได้พักนาเหมือนที่หมู่บ้านวังหัวเรือก็จะสามารถบินมาถึงที่นี่ได้เช่นกัน

ซึ่งในระยะกล้า ถึงข้าวแตกกอ เปลี้ยที่เกษตรกรพบเห็นจะเป็นเปลี้ยกระโดดชนิดปีกยาว ซึ่งตัวแม่ 1 ตัว จะฟักไข่ได้ 100 ฟอง โดยใช้เวลาวางไข่ 7 วัน ก็เป็นตัวอ่อน ถ้าฉีดช่วงนี้จะไม่ตาย เพราะเปลี้ยตัวแม่จะหลบในต้นข้าวเพื่อวางไข่ ต่อมาเปลี้ยตัวอ่อนจะกินต้นข้าวอยู่ 2 สัปดาห์ ก็จะเป็นตัวเต็มวัย แล้วเริ่มผสมพันธุ์กัน รุ่นนี้สามารถฟักไข่ได้ถึง 300 ตัว ตัวอ่อนออกมาจะเป็นเปลี้ยชนิดปีกสั้น ดังนั้น เกษตรกรจะต้องใช้สารชีวภัณฑ์ให้เหมาะสมต่อชนิดของเปลี้ย

โดยส่วนสำคัญของเนื้อหาในการอบรมนั้น วิทยากรได้สรุปแนวทางการกำจัดเปลี้ยกระโดดด้วยวิธีชีวภาพ ดังนี้

1. ใช้ไฟล่อ แล้วทาน้ำมันที่เสาไฟ เอากะละมังใส่น้ำผงซักฟอก เพื่อไม่ให้เปลี้ยไปลงในนา
2. ไปดูนา ถ้าเปลี้ยตัวอ่อนยังไม่มากนัก ยังไม่ต้องพ่นยา เพราะตอนนั้นมีแมลงชนิดอื่นอยู่ด้วย เป็นแมลงที่มีประโยชน์ช่วยกำจัดเปลี้ย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตัวยาอะบาเม็กตินไม่ควรใช้ เพราะเป็นสารกำจัดหนอนไม่ใช่เปลี้ย และยาหยอดไซเบอร์เม็กตินก็ไม่ควรใช้ เพราะจะยิ่งเป็นการแพร่ระบาดของเปลี้ย
3. ใช้เชื้อราบิวเวอเรีย
4. สารสะเดา ซึ่งออกดอกช่วง มี.ค.-เม.ย. เม็ดมีสารช่วยยับยั้งการลอกคราบของแมลง เปลี้ยจึงโตไม่ได้ มีลูกมีหลานไม่ได้ เอาเม็ดสะเดามาตากแดดรำไร แล้วใส่ถุงกระสอบโปร่ง ๆ ไว้ และนำมาโชลก ตำ แช่น้ำ 1 กิโลกรัม ต่อน้ำ 20 ลิตร แต่ถ้าดูแล้วชันเกินไป ก็ให้ผสมน้ำมากขึ้นนิดหน่อย ใช้ฉีดเปลี้ยตัวอ่อน ถ้าเป็นเปลี้ยตัวแก่อาจใช้ไม่ได้ผลมาก
5. วิธีการฉีดพ่นสารเคมี มีความสำคัญกว่าตัวยาว่าแรงหรือไม่แรง เทคนิคก็คือ ต้องฉีดต่ำลงไปให้ตัวยาโดนตัวเปลี้ยมากที่สุด และอย่าผสมยาเกินกว่าปริมาณกำหนด เพราะจะทำให้เปลี้ยดื้อยา
6. ติดต่อให้เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลมาช่วยดูนา และให้คำแนะนำ
7. ไม่ควรปลูกข้าวพันธุ์เดิมซ้ำกัน ตอนนี้พันธุ์ที่ต้านเปลี้ยได้คือพิษณุโลก 2กข. 29กข. 31กข.
8. ควรหว่านเมล็ดข้าวด้วยปริมาณ 15 กิโลกรัม ไม่ควรหว่านมากกว่านี้
9. สำหรับข้าวหอมปทุม ถ้าใช้ปุ๋ยยูเรีย จะทำให้ต้นข้าวอ่อนเปราะบาง เปลี้ยสามารถกัดได้ง่าย

ภายหลังการอบรมเสร็จสิ้น วิทยากรได้แจกสารเพื่อรวิวเวอเรียสียีเยว และสียิว ให้อวบ้าน ที่ตอบคำถามของวิทยากรมาบรรยายได้ อันถือเป็นวิธีการทบทวนความรู้ต่าง ๆ ที่เกษตรกรได้เรียนรู้อมา ทั้งหมดในวันนี้ และในช่วงสุดท้ายของการอบรม วิทยากรมีการแนะนำศูนย์บริหารศัตรูพีชจังหวัด ชัยนาท ว่าสำนักงานตั้งอยู่ตรงไหน มีความรับผิดชอบเกษตรกรเขตพื้นที่ใด (9 เขตจังหวัดภาคกลาง) คูแกลงด้านใดบ้าง (ให้ความรู้การกำจัดศัตรูพีช และเพาะเชื้อราฯ) รวมทั้งแนะนำจุดขยายเชื้อรวิวเวอเรียสียิวในตำบลวังตะเคียน อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อให้เกษตรกรวังหัวเรือ สามารถติดต่อประสานงานได้โดยตรง

1.3.2 การลงมือปฏิบัติ

ภายหลังจากการอบรมเรียนรู้อที่สุพรรณบุรีดังกล่าว ชาวบ้านทั้งผู้ที่เข้าร่วมและไม่ได้เข้าร่วม อบรม ได้มาปรึกษาหารือกันถึงประเด็นความรู้ และแนวทางที่จะนำความรู้มาใช้ ซึ่งชาวบ้านได้ลงมติ ว่าความรู้ที่แต่ละคนสามารถปฏิบัติได้ จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรอินทรีย์โดยตรงเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะแต่ละครัวเรือนมีที่นาจำนวนมาก ดังนั้น เวลา และแรงงานที่จะทำเรื่องอื่น เช่น การทำ กล้วยอบสมุนไพร หรือการทำยาหม่องตามที่ได้เรียนรู้อมานั้น เป็นสิ่งที่เกินกว่าข้อจำกัดที่มีอยู่

โดยชาวบ้านนัดหมายกันในวันที่ 12 พ.ค. 2553 ที่บ้านนายเดชา อินทรศรี เพื่อทำปุ๋ยหมักแห่ง ร่วมกัน และพูดคุยปรึกษากันถึงแนวทางการนำความรู้จากการอบรมเชิงปฏิบัติการมาประยุกต์ใช้ โดย ปุ๋ยหมักแห่งจะนำมาใช้เป็นหัวเชื้อในการผลิตน้ำหมักชีวภาพต่อไป ทั้งนี้ ในขั้นของการทำน้ำหมัก ชีวภาพนั้น เนื่องจากเป็นช่วงเวลาทำนาพอดี จึงทำให้สมาชิกต้องดำเนินการทำแปลงหาของตนเอง อีกรั้งบ้านเรือนของชาวบ้านตั้งอยู่ห่างกัน ทำให้การทำน้ำหมักชีวภาพจึงดำเนินการโดยนายเดชาเพียง คนเดียว ซึ่งเขาเป็นผู้จัดเตรียม และออกค่าใช้จ่ายวัตถุดิบเอง รวมทั้งผสมน้ำหมักชีวภาพในบ้านของ เขาเอง โดยภายหลังจากที่น้ำหมักชีวภาพ อันเป็นส่วนผสมสำคัญในการผลิตปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ พร้อมใช้แล้วนั้น กลับกลายเป็นว่าไม่มีคนในกลุ่ม ซึ่งร่วมกันทำปุ๋ยหมักแห่งผู้ใดมารับน้ำหมักชีวภาพจาก เขาไปใช้ทำปุ๋ยฯ เลย

แผนของการทดลองใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และสารชีวภาพกันเองตามแบบอย่างที่ได้เรียนรู้อจากศูนย์ การเรียนรู้อเกษตรอินทรีย์วิถีชุมชนหนองกระโดนมนมานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติ ทั้งนี้ เนื่องจาก แกนนำชาวบ้านที่ไปอบรมเชิงปฏิบัติการมานั้น ดิดภารกิจในการหาเสียงสำหรับลงสมัครรับเลือกตั้ง เป็นผู้ใหญ่บ้าน และเมื่อขาดแกนนำในการเป็นผู้เริ่มต้นปฏิบัติานั้น ทำให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ ไม่ได้ทดลอง ปฏิบัติด้วยเช่นกัน นอกจากนั้น ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ การที่ชาวบ้านไม่ได้มีการติดต่อสื่อสารกัน เลยภายหลังจากประชุมพูดคุยกับนักวิจัยในช่วงหลังจากการอบรมเชิงปฏิบัติการที่ผ่านมา ทำให้เกิด แนวคิดและความกระตือรือร้นของการปลูกข้าวปลอดภัยนั้น มีความสำคัญน้อยลงในความรู้สึกและ ความคิดของชาวบ้าน

ในเวลาต่อมา คณะนักวิจัยประสานงานกับชาวบ้าน และได้จัดประชุมชาวบ้านเพื่อติดตามผลการประยุกต์ใช้ความรู้ การทำปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพและการปลูกข้าวโดยการลด ละ เลิกสารเคมี ในช่วงต้นเดือนสิงหาคม ซึ่งผลจากการพูดคุยกันดังกล่าว ทำให้เกิดการทำให้ปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพโดยใช้มูลวัวเป็นวัตถุดิบสำคัญ ตามขั้นตอนที่ได้ไปอบรมเชิงปฏิบัติการที่จังหวัดสุพรรณบุรีที่บ้านนางเสวก บุญสง ในวันที่ 22 ส.ค. พ.ศ. 2553 ซึ่งการทำปุ๋ยฯ โดยมีสมาชิกของหมู่บ้านมาร่วมเพียง 3-4 คน เมื่อสอบถามว่าด้วยสาเหตุใดที่ชาวบ้านคนอื่น ๆ ไม่มาร่วมด้วย ก็ได้รับคำตอบว่าสมาชิกคนอื่น ๆ ยังไม่ได้ปลูกข้าวปลอดภัย เนื่องจากมีปัญหาเรื่องน้ำ เพราะในช่วงที่ทำปุ๋ยเป็นช่วงที่ขาดน้ำในการทำนา อย่างไรก็ตาม มีเกษตรกรเพียง 1 รายเท่านั้น ที่เริ่มการปลูกข้าวปลอดภัยในปี พ.ศ. 2553 ซึ่งนายเดชา อินทรศรี โดยปลูกข้าวปลอดภัยในพื้นที่ 2 ไร่ ทั้งนี้ เมื่อถามชาวบ้านว่าทำไมข้าวปลอดภัยจึงสามารถปลูกได้ คำตอบที่ได้คือ ปัจจัยสำคัญคือการมีสระเก็บกักน้ำ สามารถดึงน้ำจากสระมาใช้ทำนาได้

จากการพูดคุยในการประชุมครั้งนี้ทำให้ทราบว่าสมาชิกของหมู่บ้านที่ไม่ได้ปลูกข้าวปลอดภัย เป็นเพราะมีปัญหา 2 ประการ ได้แก่

1. ปัญหาจากการขาดน้ำจากฤดูฝนที่มาล่าช้า เนื่องจากฤดูกาลฝนที่มาล่าช้ากว่าปกติ ซึ่งโดยปกติเกษตรกรจะเริ่มทำการเพาะปลูกข้าวนาปีประมาณปลายเดือนพฤษภาคม แต่เนื่องจากฤดูกาลฝนปีนี้มาล่าช้าประมาณเดือนกรกฎาคม ทำให้ต้นกล้าที่เกษตรกรหว่านไว้เพื่อรอน้ำฝนต้องเสียหายไปพอสมควร เป็นเหตุผลหนึ่งที่เกษตรกรไม่ได้ทำเกษตรอินทรีย์

2. ปัญหาเพลิงกระโดด ยังมีเกษตรกรบางคน แม้ว่าจะปลูกข้าวแบบผสมผสานที่ชาวบ้านเรียกว่า เกษตรปลอดภัย คือ ปลอดจากปุ๋ยเคมี แต่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดผสมกับสารชีวภาพที่จัดทำขึ้นเอง แต่ยังคงพึ่งสารเคมีบางตัวเพื่อกำจัดวัชพืช

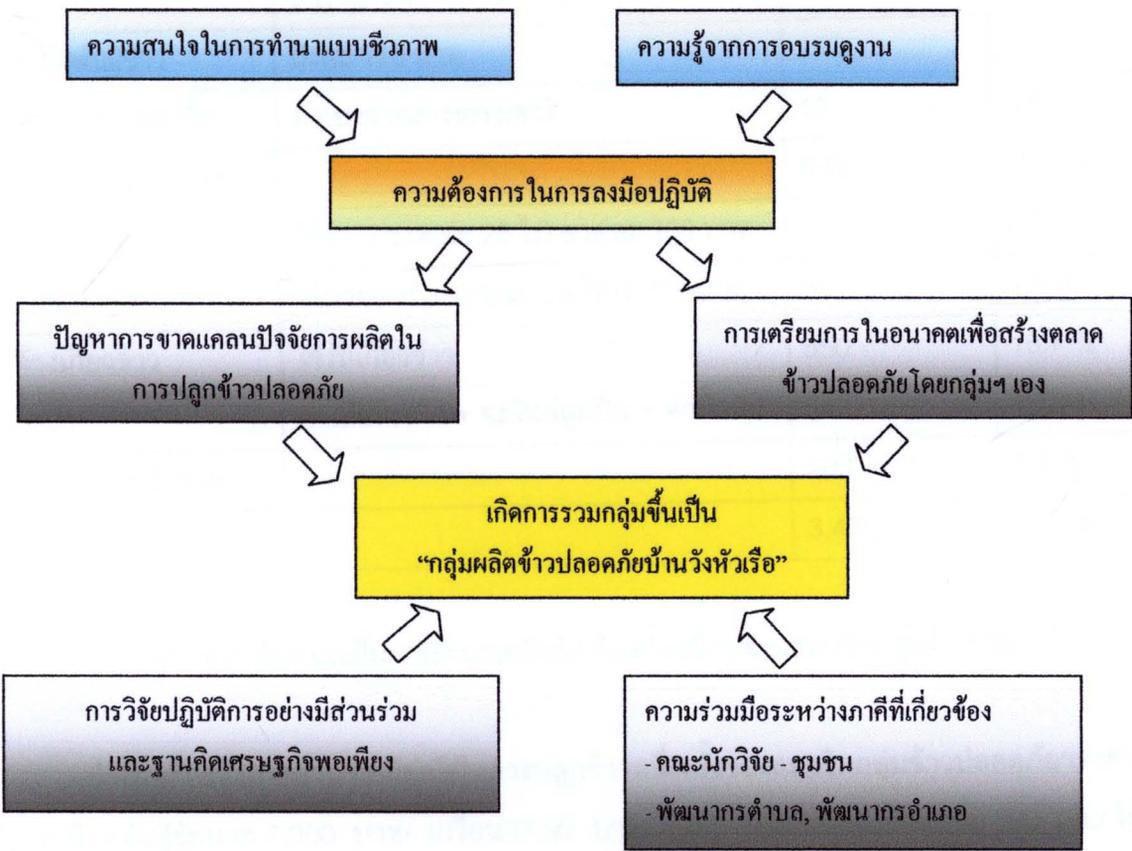
สำหรับการทำปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพนั้น นายเดชา อินทรศรี ได้อธิบายให้ฟังว่า ขั้นตอนแรก นำแกลบไปใส่ในคอกวัว ให้แกลบผสมกับมูลวัวสด ใช้วัวเป็นตัวผสมปุ๋ยด้วยการเหยียบย่ำวัตถุดิบดังกล่าวที่คอกวัว การที่ต้องใช้แกลบผสมด้วยเพราะว่าถ้าใช้แต่มูลวัวล้วน ๆ จะมีแก๊ส ซึ่งขั้นตอนนี้จะใช้เวลาจนถึง 2 สัปดาห์ จากนั้นนำออกมาผสมกับจุลินทรีย์ที่หมักไว้ โดยจุลินทรีย์นี้จะต้องผ่านการหมัก 45 วัน สำหรับขั้นตอนต่อไปที่ประชุมได้มีความคิดเห็นว่าเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว จะมีการจัดตั้งกลุ่มข้าวอินทรีย์เพื่อร่วมกันผลิตแล้วนำไปจำหน่าย โดยชาวบ้านได้รวมตัวกันจำนวน 15 คน และทำพิธีเปิดตัวกลุ่มของตนโดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มผลิตข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ”

1.4 กลไก และแนวทางของการจัดการผลผลิตผ่านการจัดตั้งกลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ

เนื่องจากการทำเกษตรอินทรีย์ และการปลูกข้าวปลอดภัยในรูปแบบที่ชาวบ้านวังหัวเรือต้องการทำให้เกิดขึ้นนั้น เป็นสิ่งที่ไม่สามารถดำเนินการได้โดยลำพังเกษตรกรเป็นรายบุคคล ทั้งนี้ เพราะการทำนาโดยไม่ใช้ยากำจัดศัตรูพืช และใช้ปุ๋ยเคมีในอัตราน้อยมาก จำเป็นจะต้องหาสารชีวภาพมาทดแทนเพื่อให้สามารถคงผลผลิตข้าวให้อยู่ในอัตราที่เกษตรกรจะใช้ชีวิตอยู่ได้ ดังนั้น

การทำปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพ และสารชีวภาพไล่แมลงเอง ซึ่งจำเป็นต้องใช้วัตถุดิบต่าง ๆ มากมาย ประกอบเข้าด้วยกัน โดยเกษตรกรแต่ละคนก็ไม่มีวัตถุดิบดังกล่าวทุกอย่าง อีกทั้งความรู้ ทักษะ เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ มีน้อยจึงสามารถกระทำได้ด้วยครัวเรือนของตนเพียงลำพัง

ด้วยเหตุนี้ การรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน หรือประสานทรัพยากรต่าง ๆ เช่น วัตถุดิบ ความรู้ ประสบการณ์ เงินทุน ฯลฯ จึงจำเป็นตามธรรมชาติที่ชุมชนได้พัฒนาตนเองมาถึงช่วงเวลานี้ กล่าวคือ เกษตรกรจะทำมาหากิน หรือใช้ชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่อย่างเดิมไม่ได้แล้ว อย่างไรก็ตาม ภาระบวกรทำนาของเกษตรกรแต่ละคนก็ยังคงต้องพึ่งพาตนเองเป็นพื้นฐานเช่นเดิม แต่ปัญหาบางประการจำเป็นที่จะต้องร่วมกันแก้ไขไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้น จึงเป็นที่มาของการก่อตั้งกลุ่มผลิตข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือขึ้นมา โดยในปัจจุบันชุมชนได้มีการทำพิธีเปิดตัวกลุ่มฯ โดยใช้ชื่อว่า "กลุ่มปลูกข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ" เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2553 ณ ที่ทำการกลุ่มปลูกข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท

ภาพที่ 7 การเกิดกลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ

จำนวนสมาชิก รายชื่อสมาชิก ข้อมูลการเกษตรของสมาชิกแต่ละคน ตารางเปรียบเทียบรายได้ ต้นทุนการทำนาเคมี vs การทำนาปลอดภัย

กลุ่มข้าวปลอดภัยฯ ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 15 คน โดยรายชื่อของสมาชิก ได้แก่

1. นางเพียว หอมไร่ย์	2. นางเสวก บุญส่ง	3. นางสมเจต ทองยา
4. นางอัครา ใจสิงห์	5. นางกำไล เส็งหนองแมน	6. นางสุรีย์ กันเกษ
7. นายเดชา อินทศรี	8. นายสุริน นิลจำ	9. นางเรไร หอมไร่ย์
10. นายภิษณนันต์ มนูญผล	11. นางเสาวนีย์ เขียมละออ	12. นางปราณี สาตรา
13. นายทองล้วนเกษาสิงห์	14. จันทรแรม บัวบุญ	15. จำเนียร พันธรอด

สรุปต้นทุนเฉลี่ยของการทำนาเคมีต่อไร่ในการปลูกข้าวหนึ่งครั้งของสมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัยฯ ดังนี้

รายการ	รายละเอียด	จำนวนเงินต่อไร่	สัดส่วนต่อต้นทุนรวม
ค่าเช่าที่ดิน	จ่ายเป็นข้าวเปลือก (2 เกวียน/ 15 ไร่)	1,000	31.0%
ค่าปุ๋ย	เคมี vs ชีวภาพ = 2:1 (8,500.- / 15 ไร่)	316	9.8 %
ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว	ถึงละ 170 บาท	170	5.3 %
ค่าฮอร์โมนเร่งดอกใบ	ทำเองจากสารธรรมชาติ	15	0.5 %
ค่ายาฆ่าเพลี้ยกระโดด		598	18.2 %
ค่ายาฆ่าหนอน	ไ้ยา 2 ขวด(ต่อ 25 ไร่) ขวดละ 200 บาท	15	0.5 %
ค่ายาฆ่าหญ้า	ไ้ยาคุมหญ้า 6 ขวด/ 25 ไร่ (250.-/ขวด)	64	1.9 %
ค่าจ้างเกี่ยวข้าว	ไ้รถเกี่ยวข้าว	550	16.7 %
ค่าไถนา	ค่าเสื่อมรถไถ + อะไหล่ลูกปิ่น + ค่าน้ำมัน	542	16.5 %
ค่าจ้างเข็นข้าวไปขาย		200	6.1 %
รวม		3,420	100 %

ตารางที่ 2 สรุปต้นทุนเฉลี่ยการทำนาเคมีต่อไร่ในครั้งหนึ่งๆ ของสมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัยฯ

กำไรเฉลี่ยของการทำนาเคมีต่อไร่ในการปลูกข้าวหนึ่งครั้งของสมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัยฯ ราคาข้าวเปลือกพันธุ์ชัยนาท 7,900 บาท/ เกวียน (7.90 บาท/ กก.) ปริมาณผลผลิตเฉลี่ย 890 กก./ ไร่ ฉะนั้น รายได้ต่อไร่ (890 กิโลกรัม x 7.90 บาท) = 7,031 บาท ดังนั้น กำไรจากการปลูกข้าวเคมีเท่ากับ $7,031 - 3,420 = 3,611$ บาท

สรุปต้นทุนเฉลี่ยของการทำนาข้าวปลอดภัยต่อไร่ในการปลูกข้าวหนึ่งครั้งของสมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัยฯ

รายการ	รายละเอียด	จำนวนเงิน/ ไร่	สัดส่วนต่อต้นทุนรวม
ค่าเช่าที่ดิน	จ่ายเป็นข้าวเปลือก (2 เกวียน/ 15 ไร่)	1,000	30.8 %
ค่าปุ๋ย	ทำปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพเอง	80	4.7 %
ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว	-	0	0 %
ค่าฮอร์โมนเร่งดอกใบ	ทำเองจากสารธรรมชาติ	15	0.9 %
ค่ายาฆ่าเพลี้ยกระโดด	-	0	0 %
ค่ายาฆ่าหนอน	-	0	0 %
ค่ายาฆ่าหญ้า	ใช้ยาคุมหญ้า 6 ขวด/ 25 ไร่ (250.-/ขวด)	64	3.8 %
ค่าจ้างเกี่ยวข้าว	เกี่ยวข้าวเอง เพราะทำนาในพื้นที่ไม่มาก	0	0 %
ค่าไถนา	ค่าเสื่อมรถไถ + อะไหล่ลูกรับ + ค่าน้ำมัน	542	32.1 %
ค่าจ้างเซ็นข้าวไปขาย	-	0	0 %
รวม		1,686	100 %

ตารางที่ 3 ต้นทุนเฉลี่ยของการทำนาข้าวปลอดภัยต่อไร่ในครั้งหนึ่งๆ ของสมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัยฯ

กำไรเฉลี่ยของการทำนาข้าวปลอดภัยต่อไร่ในการปลูกข้าวหนึ่งครั้งของสมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัยฯ

นำข้าวเปลือกปลอดภัย 1 กิโลกรัม ไปสีจะได้เป็นข้าวสารปลอดภัย 0.5 กิโลกรัม

ราคาข้าวสารปลอดภัยวังหัวเรือบรรจุถุงพลาสติก 40 บาท/ กิโลกรัม)

ปริมาณผลผลิตข้าวเปลือกปลอดภัยเฉลี่ย (ข้าวหอมมะลิ) 420 กิโลกรัม/ ไร่

เพราะฉะนั้น ปริมาณผลผลิตข้าวสารปลอดภัยเฉลี่ย 210 กิโลกรัม/ ไร่

ฉะนั้น รายได้ต่อไร่ (210 กิโลกรัม x 40 บาท) = 8,400 บาท

ดังนั้น กำไรจากการปลูกข้าวปลอดภัยฯ เท่ากับ $8,400 - 1,686 = 6,714$ บาท

จะเห็นได้ว่าการที่เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัยหันมาปลูกข้าวปลอดภัยนั้นสามารถทำให้พวกเขามีเงินเหลือเก็บมากขึ้น ทั้งนี้ เนื่องจากการที่มีต้นทุนในการทำนาต่ำลง และยังสร้างราคาจำหน่ายผลผลิตได้สูงขึ้น แม้ว่าปริมาณผลผลิตข้าวปลอดภัยซึ่งเป็นข้าวหอมมะลิจะได้น้อยกว่าข้าวเคมี (ข้าวพันธุ์ชัยนาท) ก็ตาม ดังนั้น กลุ่มผลิตข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือจึงก่อให้เกิดกลไกในการพึ่งพาตนเองในการทำเกษตรของชาวบ้านที่เป็นสมาชิกของกลุ่มฯ และทำให้เกิดการพัฒนา

เศรษฐกิจให้มีความมั่นคงมากขึ้นอีกระดับหนึ่ง ซึ่งถือเป็นการร่วมมือกันทั้งระดับชุมชนและการทำธุรกิจกับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกชุมชนอย่างมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

1.5 การวางแผนการพัฒนาตลาดทางเลือกของชุมชน

ช่วงการวางแผนการสร้างตลาดข้าวของชุมชน ถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรบ้านวังหัวเรือ ดังนั้น นักวิจัยของโครงการกับชาวบ้านจึงได้มาส่งประเด็นเพื่อแลกเปลี่ยนพูดคุยกันเพื่อหาแนวทางการวางแผนการสร้างตลาดข้าวของชุมชน ตามขั้นตอน ดังนี้

1. การเสาะหา และเรียนรู้แนวทางการทำตลาดข้าว

คณะนักวิจัยในชุมชน (นายเดชา อินทศรี) ได้ศึกษาข้อมูลตลาดข้าวของชุมชนที่ได้ดำเนินการในช่วงที่ผ่านมา กล่าวคือ 1. พ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อถึงที่ กำหนดราคาตามเปอร์เซ็นต์ความชื้นของข้าว (ธนาคารส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) 2. โรงสี โดยมากเป็นขนาดกลาง 40-60 เกวียน ที่อยู่ในหมู่บ้านและตำบลใกล้เคียงที่คุ้นเคยรู้จักกันดี การให้ราคาจะใช้วิธีการเหมาะสมให้หมด เพราะโรงสีจะรู้ว่าข้าวที่กำลังทำอยู่นั้นเป็นข้าวชนิดไหน 3. ชาวบ้านนำข้าวไปขายที่โรงสีเอง (โรงสีในโคกตารับจำนำข้าวและประกันราคา) ซึ่งที่กล่าว 3 ข้อ ข้างต้นนั้น ถือว่าเป็นวิธีการจัดการผลผลิตทางการเกษตรแบบสมัยใหม่ เพราะเน้นผลกำไรจากราคาของผลผลิต 4. ชาวบ้านจะนำข้าวไปสีที่โรงสีข้าวชุมชน หมู่ 2 จะเป็นการสีไว้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น

คณะนักวิจัยภายนอกชุมชน ได้สำรวจชุมชนต้นแบบหมู่ 8 ตำบลม่วงเตี้ย อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ซึ่งโดดเด่นในการรวมกลุ่มกันผลิตและจำหน่ายข้าวอินทรีย์ ได้เล่าถึงข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่ที่ชาวบ้านบางคนของหมู่บ้านวังหัวเรือจะไปศึกษาดูงาน โดยประกอบด้วยประวัติความเป็นมาของพื้นที่ดูงาน รูปแบบการผลิต การจำหน่าย การทำบรรจุภัณฑ์ ปัญหาและความสำเร็จของการดำเนินงานกลุ่ม ตลอดจนกิจกรรม และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับหากชาวบ้านเดินทางไปศึกษาดูงาน ทั้งนี้ เพื่อให้ชาวบ้านวังหัวเรือมีข้อมูลเพียงพอที่จะตัดสินใจว่าต้องการไปดูงานหรือไม่อย่างไร รวมทั้งจะมีการพูดคุยกับวิทยากรในประเด็นใดบ้าง ทั้งนี้ ชาวบ้านได้ตกลงร่วมกันว่าจะเดินทางไปดูงานในวันที่ 11 พฤศจิกายน 2553 โดยมีจำนวนผู้ร่วมดูงานทั้งสิ้น 7 คน ในพื้นที่ต้นแบบประสบความสำเร็จเกี่ยวกับการจัดการหรือการพัฒนาตลาดข้าวในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชนมาเล่าสู่กันฟัง เพราะสร้างความเข้าใจร่วมกันว่ารูปแบบ พัฒนาการ และแนวทางดำเนินการบริหารจัดการตลาดทางอย่างไร เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ชวนคิดต่อว่าจะดำเนินการอย่างไร

ซึ่งจากกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรื่องแนวทางการสร้างตลาดทางเลือกนั้น ทำให้ชาวบ้านได้สรุปบทเรียนถึงการดำเนินการตลาดที่ผ่านมา กล่าวคือ สมาชิกกลุ่มไม่สามารถกำหนดราคาข้าวเองได้ ราคาคือความผันผวนตามกลไกของตลาดภายนอก ดังนั้น ถ้ามีการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิต

แนวทางการพัฒนาตลาดทางเลือกก็ควรที่จะมีทิศทางถูกต้องและเหมาะสมการวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือสมาชิกกลุ่มเช่นกัน

2. การสกัดองค์ความรู้ และวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากการเรียนรู้ เพื่อจะนำไปสู่การจัดทำชุดความรู้อันจะเป็นปัจจัยนำเข้าของการทำแผนในขั้นต่อไป

การพัฒนาตลาดข้าวชุมชน ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการทำเกษตรกรรมข้าวปลอดภัย เพื่อตอบสนองความต้องการด้านสุขภาพ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจของชุมชน ดังนั้น "ตลาด" ควรมีหน้าที่เป็นแหล่งกระตุ้นการผลิต ร่วมการวางแผนการผลิต เพื่อขายในช่วงเทศกาลหรือตรงความต้องการของผู้บริโภค เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและวิถีการกิน แหล่งสินค้าหลากหลาย ทั้งสินค้าแปรรูป ต้องทำงานร่วมกับผู้บริโภคเพื่อสร้างความเข้าใจและสร้างความสัมพันธ์เปิดเวทีในการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันของสมาชิกและผู้ผลิตและผู้บริโภค

จากการไปศึกษาดูงานการจัดการตลาดข้าวชุมชนข้าวปลอดภัยตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ณ กลุ่มสตรีผลิตข้าวหอมมะลิข้าวกล้อง ตำบลม่วงเตี้ย อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง วันที่ 22 ธันวาคม 2554 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้ศึกษา เรียนรู้ และมีโอกาสถอดบทเรียนจากชุมชนต้นแบบที่ประสบปัญหาและสามารถแสวงหาแนวทางออกได้จนประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนในการบริหารจัดการและการพัฒนาตลาดข้าวให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

3. การวางแผนสร้างตลาดข้าว ทางด้านตลาดข้าวร่วมกันภายใต้องค์ความรู้สถานการณ์ เวลา และข้อจำกัดที่มีอยู่ในขณะนั้น

การพูดคุยถึงแนวทางการสร้างตลาดข้าวปลอดภัยตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ชาวบ้านร่วมอภิปรายกับนักวิจัยที่ลงพื้นที่ถึงแนวทางการพึ่งตนเองในการจำหน่ายข้าวปลอดภัย โดยหลักการคือ จะต้องพึ่งพาตัวเองก่อน ไม่ซื้อข้าวบริโภคจากภายนอกชุมชน และดำเนินการทำตลาดข้าวบนหลักคิดเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยวิสัยทัศน์ที่มองถึงการขายข้าวปลอดภัยเป็นผลพลอยได้ที่งอกเงยจากการลด ละ เลิกการใช้สารเคมี และดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป (ไม่โลภ) ทั้งนี้ ต้องถือว่าการรวมกลุ่มกันไปขายข้าวปลอดภัยกับคนภายนอกชุมชน เป็นการช่วยเหลือกันระหว่างคนในชุมชน ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ 3 ของหลักทฤษฎีใหม่ โดยที่ 2 ขั้นตอนแรกจะต้องคำนึงถึงอยู่ในใจเสมอ กล่าวคือชาวบ้านควรมีการพึ่งพาตนเอง หรือยืนอยู่ได้ด้วยตัวเองในการบริโภค และช่วยเหลือกันในการผลิตเพื่อแก้ไขปัญหาระดับครัวเรือนดำเนินการเองไม่ได้ หรือทำได้ยาก ดังนั้น เมื่อจะก้าวไปสู่ขั้นที่ 3 ดังกล่าวจะต้องมีความมั่นคงในการทำเกษตรตามหลักทฤษฎีใหม่ในขั้นพื้นฐาน

ดังนั้น พัฒนาการตำบลให้คำแนะนำหลักการ และระเบียบของการตั้งองค์กรชุมชนแก่ชาวบ้าน พัฒนาการตำบลคือ น.ส.นิตยา คำยา ได้อธิบายถึงกฎระเบียบของทางการในการก่อตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนว่าจะต้องประกอบด้วยสมาชิก 15 คน โดยแบ่งหน้าที่เพื่อช่วยกันทำงานออกเป็น

ตำแหน่งต่างๆ อันได้แก่ ประธาน เหนือญิก เลขานุการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฯลฯ ซึ่งเมื่อรวมคนได้แล้ว ต้องไปจดทะเบียนที่สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ

นอกจากนั้น พัฒนาการตำบลเกริ่นความเป็นมา และประสบการณ์ของชุมชนวังหัวเรือ ซึ่งมีความพร้อมอยู่เป็นทุนเดิมแล้วในการตั้งกลุ่มใหม่ขึ้น และยังให้คำแนะนำถึงแนวทางการบริหารจัดการกลุ่ม และพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์ เพื่อให้ประสบความสำเร็จและเกิดความสามัคคีกันในชุมชน

ซึ่งบทเรียนที่ได้จากการไปศึกษาดูงานในด้านการตลาดข้าวที่จังหวัดอ่างทองครั้งนี้ อาจไม่สามารถสรุปได้จากคำพูดของชาวบ้านได้โดยตรงทั้งหมด ทั้งนี้ เนื่องจากชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มปลูกข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือโดยส่วนใหญ่ ยังขาดทักษะในการพูด และการแสดงออก ซึ่งเกิดจากความประหม่า หรือเขินอาย ท่ามกลางสถานการณ์ที่อยู่กับเจ้าหน้าที่ หรือนักวิจัย อย่างไรก็ตาม องค์กรความรู้ หรือผลลัพธ์อันเป็นผลจากการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้ดูงานแสดงให้เห็นได้จากแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านในการดำเนินงานพัฒนากลุ่มฯ ดังต่อไปนี้

1. วิธีคิดและการปฏิบัติที่มุ่งสู่การทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งทำให้เกิดความสามัคคีและพลังของชุมชน โดยชาวบ้านมีการนัดหมายประชุม พูดคุย และถกเถียงซึ่งกันและกัน เพื่อร่วมมือกันวางแผนทิศทางการพัฒนาการผลิตและจำหน่ายข้าวปลอดภัย ตลอดจนแก้ไขปัญหาอุปสรรคหลายอย่างที่เผชิญร่วมกัน รวมถึงปัญหาในอนาคตที่กำลังจะประสบพบเจอ อาทิเช่น มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในเรื่องการระดมทุนของกลุ่ม เพื่อใช้เป็นเงินกองกลางในการดำเนินงาน อันถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของหมู่บ้านที่มีเวทีชาวบ้านซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนที่จะคิด ทำงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จากเดิมที่ชาวบ้านแต่ละคนต่างคนต่างอยู่ ต่างทำกินในไร่นาของตัวเอง แม้จะมีการประชุมหมู่บ้านทุกเดือน (แต่เป็นการประชุมในเชิงที่เป็นทางการ และเพื่อฝากเงิน-กู้เงินกับสถาบันการเงินชุมชนเป็นหลัก) ก็ตาม

เป็นสิ่งที่ค่อนข้างชัดเจนว่าหลังจากการอบรมและดูงานทั้งที่จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดอ่างทอง ชาวบ้านเกิดการพูดคุยปรึกษากันระหว่างทั้งผู้ไปและไม่ได้ไปดูงาน ซึ่งนอกจากร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นแล้ว ชาวบ้านแต่ละคนก็ได้ช่วยกันทำงานในเชิงความคิดที่เกี่ยวข้องกับหลักการ และการดำเนินงานของกลุ่มฯ ยกตัวอย่างเช่น เรื่องที่ออกกลุ่มซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องขบคิดให้ละเอียดอ่อน เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับวิธีการปลูกข้าว และผลิตภัณฑ์ของกลุ่มในภายหลัง โดยในช่วงแรกชาวบ้านจะใช้ชื่อกลุ่มซึ่งขึ้นต้นว่า “กลุ่มปลูกข้าวไร้สาร” ก็เกิดการถกเถียงกันว่า จะไม่ชัดเจนหากมีผู้สงสัยว่า “ไร้สาร” ในที่นี้หมายถึงอะไร ถึงแม้จะใช้คำว่า “ปลอดสารพิษ” ก็ไม่ได้ อีกทั้ง ปัจจุบันทางกลุ่มก็ยังปลูกข้าวด้วยกรรมวิธีที่ปนเปื้อนสารเคมีอยู่บ้าง

ในที่สุดก็มีหนึ่งในคณะกรรมการของกลุ่ม เสนอให้ใช้คำว่า “ข้าวปลอดภัย” อันหมายถึง การปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อม แม้กระทั่งตัวเราเอง ครอบครัว คนรอบข้าง และคนในชุมชน คำว่าปลอดภัย ก็คือไม่มีอันตรายต่อตัวเราและคนรอบข้าง จึงเกิดการลงมติที่จะใช้คำว่า นี้ และตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มปลูก

ข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ" ทั้งนี้ บทสรุปของกลุ่มเกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างทั่วถึง และการเสนอความคิดอย่างหลากหลาย จึงได้ข้อยุติอันเป็นที่ยอมรับของสมาชิกทุกคน

โดยการที่ชาวบ้านซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มฯ ได้นัดประชุมพูดคุยกันดังกล่าว นอกจากจะทำให้เกิดความชัดเจนในด้านแนวคิด ทิศทาง จุดยืนของกลุ่มฯ และการเข้าถึงการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชน ยังส่งผลให้เกิดแนวทางเกี่ยวกับขั้นตอนการดำเนินงานว่าจะต้องทำอะไรก่อน-หลังอย่างไร ซึ่งสิ่งนี้เองที่ช่วยให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นรูปธรรมของกิจกรรมต่างๆ ในวันข้างหน้าที่จะต้องทำต่อไป

"หลังจากตรงนี้ไป เราก็จะเข้าไปพัฒนาชุมชนเพื่อจัดตั้งกลุ่ม จุดทะเบียนชื่อกลุ่ม ต้องมีเงื่อนไข กฎระเบียบ ข้อบังคับอะไรต่ออะไร..... แรกๆ ผมก็ไม่ค่อยเข้าใจเท่าไร แต่ตอนหลังก็มีหน่วยงานต่างๆ มาคอยสนับสนุน" (เดชา อินทศรี, 22 พ.ย. 2553)

อย่างไรก็ตาม แม้เกษตรกรที่ไม่ได้ปลูกข้าวทำนา ก็ยังมีโอกาสเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดด้วยกัน อย่างเช่น ผู้ใหญ่บ้านอชรา ซึ่งให้การสนับสนุนและความร่วมมือโดยตลอด ด้วยการประชาสัมพันธ์เป็นกระบอกเสียงให้แก่ชาวบ้านในหมู่บ้านเข้ามาร่วมกิจกรรม จึงกล่าวได้ว่า ณ วันนี้ทางกลุ่มฯ ได้เริ่มเดินทางมาระยะหนึ่งแล้ว ซึ่งก็ต้องร่วมกันก้าวต่อไป

2. การเกิดศรัทธาและความมุ่งหมายที่จะยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน ประสบการณ์จากความล้มเหลวในการสร้างตลาดข้าวปลอดสารของชาวบ้านในอดีต ประกอบกับการได้เห็นตัวอย่างของความสำเร็จในพื้นที่ศึกษาดูงาน รวมทั้งการมีโอกาสได้ประชุมร่วมกันระหว่างชาวบ้านด้วยกัน ทำให้ชาวบ้านได้ทบทวนเชิงรูปธรรม ในการพึ่งพาตัวเองทางด้านการตลาดที่ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งดำเนินการโดยยึดความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัว โดยสมาชิกของกลุ่มฯ ต่างเห็นตรงกันว่า การสร้างตลาดสำหรับข้าวปลอดภัยของกลุ่มฯ นั้น ควรอาศัยช่องทางที่ไม่เสี่ยง เสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ ต้นทุนการขนส่ง และการบริหารจัดการให้ต่ำ และไม่ปลูกข้าวปลอดภัยเพื่อขายเป็นหลัก แต่ให้ขายก็ต่อเมื่อเป็นส่วนที่เหลือจากการบริโภคแล้วเท่านั้น เพื่อให้เกิดความเป็นไปได้ในความสำเร็จ และความยั่งยืนในอนาคตข้างหน้าทั้งต่อตนเองและกลุ่มฯ โดย ณ เวลาปัจจุบันซึ่งทางกลุ่มฯ เพิ่งเริ่มก่อตั้ง และดำเนินการ อีกทั้งยังไม่มีประสบการณ์ในการทำตลาดข้าวปลอดภัยนั้น ก็จะใช้ช่องทางจำหน่ายยังหน่วยงานราชการในพื้นที่ และเจ้าหน้าที่ที่รู้จักกัน รวมทั้งพัฒนาข้าวปลอดภัยให้เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และเข้าร่วมงานแสดงสินค้ากับหน่วยงานสนับสนุนที่เกี่ยวข้อง อันเป็นวิธีการหลัก ๆ ที่มีรูปแบบคล้ายกับชุมชนในจังหวัดอ่างทองที่ไปดูงานมาเสียก่อน จึงคอยคิดหาช่องทางอื่นในวันข้างหน้าต่อไป

".....แล้วดำเนินการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง คือเราต้องพึ่งตัวเองอยู่แล้ว เพียงแต่จะต้องเอาหลากหลายความคิดของแต่ละคนมารวมกัน" (เดชา อินทศรี, 22 พ.ย. 2553)

4. ดำเนินการตามแผน “ตลาดในหมู่บ้าน สูตลาดภายนอก เพื่อพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายและความมั่นคงของราคาผลผลิต”

เนื่องจากกลุ่มข้าวปลอดภัย ผลิตข้าว 2 ประเภท คือ ข้าวพันธุ์กับข้าวหอมมะลิทั่วไปและข้าวหอมมะลิปลอดภัย จึงแยกตลาดไปตามประเภทของข้าว การระบายผลผลิตข้าวปลอดภัยสู่ตลาดสมาชิกจะขายในหมู่บ้านส่วนหนึ่งโดยลูกค้าในหมู่บ้านเข้าไปซื้อที่บ้านหรือที่แปลงนาเอง เนื่องจากนำไปพันธุ์ข้าวเพื่อเก็บไว้ปลูกในปีต่อไป หรือถ้าผลผลิตออกมามากก็จะนำข้าวเหล่านี้ไปสีแล้วบรรจุหีบห่อไปขายให้กับธนาคารการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรหนองมะโมง (ธกส.) นอกจากนี้ถ้ากลุ่มผู้ผลิตข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ ยังมีการบรรจุถุงไปขายที่หน่วยงานราชการ ซึ่งกิจกรรมต่างๆ สมาชิกจะมีส่วนร่วมทำกิจกรรมด้วยกันทุกขั้นตอน นับตั้งแต่เรื่องเทคนิควิธีการผลิต การตลาด การทำงานกลุ่ม เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาเรียนรู้ในด้านการผลิต การตลาด แม้จะไม่คุ้มค่านัก แต่ก็มีความสุขและความสบายใจในฐานะผู้ผลิต ซึ่งถือว่าเป็นคุ้มค่าในเชิงบทเรียนที่รับจากการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งความแตกต่างของตลาดทั้ง 3 ช่องทางที่ร่วมกันวางแผน คือ

1. ตลาดในชุมชน ตลาดในชุมชนถือว่าเป็นตลาดที่กลุ่มฯ ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะการกระจายแนวความคิดเรื่องข้าวปลอดภัยมีผลดีต่อสุขภาพ ซึ่งได้มีการประชาสัมพันธ์ด้วยการทำให้เห็นถึงความปลอดภัยในกระบวนการผลิต การประชุมพูดคุยถึงผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิต รวมถึงการรณรงค์การกินข้าวปลอดภัย จากการดำเนินการของกลุ่มฯ ทำให้ชาวบ้านและเกษตรกรชุมชนใกล้เคียงให้ความสนใจและยังไม่กล้าที่จะเข้ามาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการผลิตและการบริโภคมากนัก โดยจากการสังเกตเห็นเกษตรกรเองจะปลูกข้าวใส่สารเคมีเพื่อเพิ่มปริมาณรวงข้าวหรือไล่แมลง เพื่อให้ได้ข้าวจำนวนมากๆ รวมถึงชาวบ้านบางคนยังไปซื้อข้าวจากตลาดมาบริโภคซึ่งไม่สามารถตรวจสุขภาพของข้าวได้ว่าปลอดภัยหรือปลอดสารพิษหรือไม่

ดังนั้น กลุ่มฯ จึงได้ประชาสัมพันธ์ถึงคุณภาพของข้าวที่ทางกลุ่มฯ ได้ผลิตว่ากระบวนการผลิตปลอดภัยจากสารเคมีและสิ่งเจือปนตลอดระยะเวลาในการผลิต ซึ่งในช่วงที่ผ่านมากลุ่มสามารถขายข้าวปลอดภัยให้กับชาวบ้านในจำนวน 1 เกวียน เพื่อนำเป็นพันธุ์ข้าวปลูกปีหน้า และเพื่อการบริโภคและมีการสั่งจองกันข้ามปี แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มฯ ได้พยายามขยายแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการผลิตเพื่อเป็นการชักชวนเกษตรกรเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มต่อไป

2. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรอำเภอหนองมะโมง

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ถือเป็นแหล่งระบายข้าวของกลุ่มฯ เนื่องจากเป็นหน่วยงานภาครัฐและเป็นแหล่งเงินทุนที่ให้การสนับสนุนเกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรม เป็นธนาคารที่เข้ามามีส่วนช่วยเหลือทางการเงินแก่เกษตรกร กลุ่มเกษตรกร และสหกรณ์การเกษตร สำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรืออาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับเกษตรกรรม เพื่อเพิ่มรายได้หรือพัฒนาคุณภาพ

ชีวิตของเกษตรกรหรือครอบครัวของเกษตรกร ซึ่งกิจกรรมที่กลุ่มได้ร่วมดำเนินการกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร คือ จะเป็นผู้รับผิดชอบของกลุ่มฯ ไปจำนวนที่ตลาดนัดของธนาคารที่วันพุธของทุกเดือน ซึ่งทางกลุ่มได้ประชุมเพื่อกำหนดอัตราการส่งขายที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ว่าตกลงกลุ่มฯ จะจัดส่งผลิตภัณฑ์ให้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจำนวนจำกัด เนื่องจากในอดีตกลุ่มฯ เคยประสบปัญหาธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจ่ายเงินทางกลุ่มฯ ไม่ครบตามจำนวนข้าวที่ซื้อไปจากกลุ่มฯ และมีการสร้างข้อตกลงร่วมกันกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรว่า ต้องมีการจ่ายเงินทุกครั้งเมื่อนำผลิตภัณฑ์ออกจากกลุ่มฯ ซึ่งในการร่วมมือกันในครั้งนี้ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรขอใส่ตราธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรลงในโลโก้ของกลุ่มด้วย นอกจากนี้ จากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรในครั้งนี้ ทำให้กลุ่มฯ เกิดการพัฒนาศักยภาพมากขึ้น โดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรมีโครงการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดชัยนาท กลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ ได้รับคัดเลือกให้เป็นศูนย์เรียนรู้การผลิตปุ๋ยชีวภาพและแปลงนาสาธิต ซึ่งในอนาคตจะมีการต่อยอดกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น ระหว่างกระบวนการผลิต การบริหารจัดการ การตลาด ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มฯ ให้มีพัฒนาการที่ดีมากขึ้นต่อไป

3. หน่วยงานราชการในอำเภอหนองมะโมง

กลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ มีเจตนารมณ์ที่จะผลิตข้าวปลอดภัยเพียงอย่างเดียวเพื่อต้องการส่งเสริมเรื่องของสุขภาพ ซึ่งกลุ่มคนที่จะให้ความสนใจเรื่องสุขภาพมากกว่ากลุ่มอื่นๆ น่าจะเป็นผู้ที่ห่วงใยสุขภาพและมีฐานะพอสมควร จึงเลือกการจัดงานเปิดตลาดข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือที่อำเภอหนองมะโมง เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2554 เนื่องจากเป็นวันประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านของอำเภอด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อประชาสัมพันธ์ถึงความเคลื่อนไหวกิจกรรมของกลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือให้ทราบโดยทั่วกัน และสร้างกระแสการดูแลสุขภาพด้วยการบริโภคอาหารที่ปลอดภัยที่เป็นฝีมือคนในชุมชนเดียวกัน

ซึ่งกิจกรรมวันนั้น มีการจัดเวทีในการเสวนาข้าวกับความปลอดภัยต่อสุขภาพ โดยคุณเดชา อินทศรี ประธานกลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือกับผู้ใหญ่บ้านวังหัวเรือร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน นอกจากนั้นยังมีการจัดกิจกรรมนิทรรศการการทำงานของกลุ่ม และการจัดจำหน่ายข้าวปลอดภัยของกลุ่มฯ ด้วย ซึ่งผลการดำเนินในวันนั้นถือว่าเป็นที่น่าพอใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากกลุ่มสามารถจำหน่ายข้าวได้มากพอสมควร และมีการแลกเปลี่ยนร่วมกันระหว่างผู้ที่สนใจจากกิจกรรมในวันนั้น ซึ่งการจำหน่ายสินค้าในลักษณะนี้ถือว่าเข้าใจ เข้าถึงลูกค้ามากที่สุด ดังนั้น “การขายตรง” ซึ่งปัจจุบันนี้มีเพียงแห่งเดียวของอำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท

การศึกษาวิจัยภายใต้แนวคิดของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่บ้านวังหัวเรือที่บันดาลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มชาวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ เพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ที่ต่างฝ่ายต่างคำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อมนั้น ซึ่งขณะนี้สมาชิกกลุ่มได้ร่วมแรงร่วมใจที่จะมุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลักดันให้ผู้ผลิต ผลิตสินค้าที่ปลอดภัย เช่น ข้าว ให้กับผู้บริโภค ซึ่งขณะนี้ผู้บริโภคให้ความสำคัญต่อการดูแลสุขภาพและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม

ทั้งนี้ กระบวนการผลิต และการจำหน่ายชาวปลอดภัยได้เกิดผลดีต่อผู้ผลิตและผู้บริโภคเอง ทั้งในแง่สุขภาพและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้ผลิตไม่ต้องเผชิญกับพิษภัยสารเคมีสะสมในร่างกายและยังช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น ซึ่งผืนดินที่เคยใส่สารเคมีปรับแต่งเพิ่มเติมลงไปจนทำให้ขาดธาตุอาหาร ในวันนี้กลับเริ่มฟื้นคืนสู่ความสมบูรณ์ด้วยการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และปุ๋ยพืชสดที่ได้มาจากวัสดุซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นทดแทน

มิใช่แต่เพียงเท่านั้น ผลพวงดังกล่าวได้ทำให้ชาวบ้านเกิดการรวมกลุ่มในรูปกลุ่มปลูกข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ ที่ชาวบ้านเข้ามาบริหารจัดการกันเอง ซึ่งเหล่านี้ ได้สร้างความมั่นใจให้กลุ่มชาวบ้านว่ามีศักยภาพในการจัดการบริหารด้วยการผลิตและการตลาดได้ หากมีการเปิดโอกาสและสนับสนุนในการดำเนินงาน

หากหันมองเรื่องเศรษฐกิจ เห็นได้เช่นว่ารายได้เสริมให้กับชาวบ้าน การทำนาปลอดภัยสามารถลดต้นทุนการผลิต (ถึงแม้ต้องเพิ่มเวลาการจัดการมากขึ้น) และผลิตภัณฑ์ข้าวปลอดภัยมีตลาดที่สามารถขายได้แน่นอน ในราคาที่สูงกว่าตลาดทั่วไป โดยบทบาทของกลุ่มชาวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือนั่นเอง

ในท้ายที่สุด ความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย ทั้งผู้ผลิต/ผู้บริโภคตลอดจนองค์กรต่างๆ ที่ให้ความร่วมมือร่วมใจในการผลิต การจัดหาตลาดตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค การทำตลาดทางเลือกของกลุ่มชาวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ จึงถือได้ว่าเป็นการทำตลาดในแนวใหม่ ให้คนทุกส่วนร่วมในสังคมมีโอกาสเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน ภายใต้เป้าหมายหนึ่งเดียวคือ “ชุมชนพึ่งตนเองกับการนำชีวิตสู่ความพอเพียง” เป็นช่วงที่ชุมชนจะนำแผนที่ได้วางไว้มาปฏิบัติ ประยุกต์ และสร้างองค์ความรู้จากการทำจริง

5. ผลการดำเนินการของกลุ่มชาวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือในช่วงปี 2554-2555

ผลจากการดำเนินงานของกลุ่มด้านการผลิตข้าวปลอดภัยเพื่อการบริโภคของสมาชิกในช่วงปี 2554-2555 ซึ่งเป็นมีการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่องร่วมกับภาคี เครือข่ายทั้งภายในและภายนอกด้วยการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อต่อยอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรข้าวปลอดภัยเพื่อพัฒนากลุ่มให้มีศักยภาพและเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในกระบวนการผลิตอย่างต่อเนื่องต่อไป กล่าวคือ

1. การเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ของสมาชิก ในช่วงเดือนมีนาคม 2555 สำนักงานเกษตรอำเภอหนองมะโมงได้ให้องค์ความรู้และเครื่องมือในการเรียนรู้การทำเชื้อราเบอรรีราลีเช่น

1.1 การทำเชื้อรา โดยเกษตรอำเภอหนองมะโมงเข้ามาสนับสนุนองค์ความรู้ วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณ

1.2 การประชุมวางแผนพัฒนาเพื่อกำหนดดำเนินงานของกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น

การพัฒนาคุณภาพของผลผลิต เช่น การพัฒนาผลผลิตภัณฑ์ข้าวปลอดภัยเข้าสู่ระบบอาหารปลอดภัย (PMG) การจัดหาเครื่องล่อนข้าว การพัฒนาโลโก้

1.3 จัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนร่วมกับโรงเรียนในชุมชน วิชาเกษตรกับการงาน เรื่องการปลูกข้าวปลอดภัยในแปลงสาธิต

2. การขยายองค์ความรู้สู่ภายนอก เพื่อสร้างประโยชน์ต่อสังคม "ศูนย์เรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ การทำปุ๋ยชีวภาพและวิทยากรถ่ายทอดองค์ความรู้การทำเกษตรชีวภาพ" กลุ่มผู้ปลูกข้าวปลอดภัยได้จัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเกิดองค์ความรู้ และชุดความรู้จากการปฏิบัติจริงในชุมชน จึงได้รับการสนับสนุนงบประมาณและองค์ความรู้เพื่อจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านการส่งเสริมการทำเกษตรทฤษฎีใหม่จากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรร่วมสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท